БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үнелевилеттингеН

1967 ч.
МАРТ
29
СРЕДА
№ 74 (6711).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЫ

1967 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ КВАРТАЛЫНДА МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫН САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕТКЕНИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыннадыы

Бирги кварталда мал ажылының продуктуларын садып алырының планы хуусаа бетинде күүсеттинген.

Март 20-ге чедир 6099 муң тонна азы эртиен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге 710 муң тонна хөй сүтту, эртиен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга 426 муң тонна хөй — 2634 муң тонна малды садып алган, 2879 миллион, азы эртиен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге 141 миллион хөй чуурганы күрүне садып алган.

Мал ажылының продуктуларын пландан ажыр садып алыры үргүлчүлеп турар.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫ

Беш чылдың ийиги чылының күш-ажылчы чазы келген. Ховуларның хары эрээш, хөлбөктелген суг шөлдерни шыва ап, ажыл-агыйларның тараажыларын часкы ховуажылдарынче далаштырып турар апарган. Ынчангаш республиканың колхозтары, совхозтары юбилейлиг чылдың часкы кампаниязынга белеткелди хүн келген тудум шапкынчыдып турар. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болурунуң байырлалынга күш-ажылчы чедиишкин-биле ужуражыр дээш организастаан социалистиг чарыш ам бистиң республиканың чер бүрүзүнде калбарган.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хагжүдери чоннуң чаагай байдалын хандырар. Бо сорулганы бүрүн чедип алырынга хамыктың мурнунда тараа бүдүрери онза ужур-дузалыг дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында онзалан айыткан. Ынчангаш тараның дүжүткүрүн көдүрери дээш демиселди бо чугула кампанияга белеткелден эгелээри чугула. Часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш дүн-хүн чок ажылдаар, күчүлүг техниканы башкарар кижилерниң амыдырал хандырылгазынче шыңгыы кичээнгейни салыры — бирги чергениң айтырыы.

Часкы тарылга — шалыпчы фронт. Ооң дайынчы штабы—ховуурлаа болур. Тараажылар, механизаторлар часкы ажылдар үезинде орта чурттап, ажылдаар. Ындыг болганда чогум-на ам ховуурларын тараажының, механизаторнуң ийиги аалы болдурарынче чугула кичээнгейни салыр херек. Кижилерниң бедик бүдүрүүчүлүг ажылдап, чурттаарынга таарыштыр белеткээн турлаг бүрүзү чедиишкинни хандырар.

Дүнеки, хүндүсү эзлчегде ажылдап турарлар янзы-бүрү дээжилиг амданныг чемнер-биле хандыртынзын дээш, трактор-ховуурлаларының төптеринге бүрүн дерилгелиг столоваяларны тургузары кол айтырыгының бирээзи болур. Оюн херекселдери-биле бүрүн дериттинген чылыг, чырык кызыл булуңга солун үүлдерни делгеп, хостуг үелерде янзы-бүрү оюннарны орта организастаары чугула. Механизатор аңаа келгеш, сонуургаан номун номчуп, улуг делгем Төрээн чуртунуң ол-бо булуңнарында юбилейлиг чылдың часкы ховуажылдары канчаар чоруп турарын солун, сеткүүлдерден номчуп таныжар. Бригада бүрүзүнге радиоприёмник база херек. Көдээ механизаторнуң ажылдаарынга таарымчалыг бүгү үүлдерни ховуурларынга тургузарын ажыл-агыйның удуртукчу бүрүзү ыдыктыг хүлээлгези кылдыр санаар ужурлуг. Ажылды херек кырында кылып, бүдүрүп турар кижилер дугайында сагыш салган тудум, ажыл-иштиң шынары эжижип, темпизи улам шапкынчыыр.

Чамдык ажыл-агыйлар часкы ховуажылдарының эгези — шык базырыышкынынче кирипкен. Ынчаарга ховуурларының белеткели бистиң республикада кандыгыл? Тарылганың бүгү байдалы эки белеткелден хамааржыр дээрзин чугулалап көргеш, техника септелгези-биле чергелештир ховуурларын белеткээринче күштү мөңнеп, бо ажылды мурнукузундан дээре болдурган ажыл-агыйлар база бар. Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозу ховуурланда механизаторлар чурттаар бажыңның шалазын будааш, иштин чугайлап каан. Демир орунларны чыскаай салган. Чунар бажыңны бо чылын алгыды кылган. Кызыл булуң өрээли база белен. Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында ховуурларының белеткели база ындыг мактанчыг. Ында турлаглар септээринге тускайлаан звенолар ук ажылды бо айның эгезинде-ле дооскан. Бо ышкаш чижекти Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозтан, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан көрүп болур.

Ховуурларының белеткелиниң талазы-биле чамдык ажыл-агыйларда элээн ажылдар кылдынган-даа болза, бо чугула херек нургулайында кичээнгейден дашкаарлап турар. Турлаглар белеткелин мырыңай бөгүн, даарта тарып, чажып кириптер болгуже чедир узамдыктырар багай практиканы чер-черде бо чылын, барып-барып юбилейлиг чылда, катаптап турарын демдеглөөрүн барып болбас. Ховуда кижилерниң бүдүрүүчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербээнинден бүгү ховуурларының ооҗум темпилиг, багай шынарлыг боор турарының чылдагааны ында. Турлаг бүрүзүн механизатор кижиниң эки дыштанып алыр чери болдуурларынан часкы кампанияның чедиишкини хамааржыр.

Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Ак-Шатта ховуурлаа амдыгаа чедир-ле бүрүн белеткеттинмээн. Механизаторлар чурттаар бажың чугайлаттынмаан, печкаларынга от салыр арга чок. Ол-ла районда Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде ховуурлаа база белен эвес. Печкалары үрелик, столоваязының, улус чурттаар өрээлдериниң эжиктериниң эви баксырааш, хагдынмас апаргылаан. Дозулаттынмаан, шалазы тырыттынмаан.

Чамдык ховуурларында чуртталга бажыңнары туттунмаан. Мооң чылдагааны-биле механизаторлар кежээ аалдарынче чангаш, эртен ажылынга озалдап кээр таварылгалар эрткен чылдарда турганы чажыт эвес. Чижек кылдыр «Улуг-Хая» совхозтуң Шанчыгда ховуурлаан ап көрээл. Ында механизаторлар чурттаар бажың бичии, тар, чемненир чер-биле улус удуур өрээл ниити. «Найырал» совхозтуң Аймыырлыгда ховуурлаанда улус дыштаныр өрээлдің нааралары десни эвес.

Бар четпестер болза кижилер-биле ажылдың чогуур деңнелинде тургустунмаанын, удуртулганың, ажыл-ишчи кижилер дугайында сагыш салышкынының кошкаан херечилеп турар-дыр. Ынчангаш көдээ ишчилерниң эки үре-түннелдиг ажылдаарынга эргежок чугула бүгү-ле үүлдерни бүрүн ажыглаар херек. Бригадалар төптериниң белеткелин колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, партия организацияларының секретарьлары быжыг холга, шыңгыы контроль алыр үжүрлүг.

Бистиң республиканың ховуурларының мурнунда юбилейлиг чылда тараа культураларының гектар бүрүзүнден 10 центнер, суггаттыг черлерден 14 центнер, силос культураларындан 150, картофельден 80, ногаалардан 100 центнер дүжүттү алыр бедик сорулга салдынган. Бо чаагай үүлүни боттуг ажыл-херекке чедип алырда ховуурга ажылдаар кижилерже, турлагларның белеткелиниң чогуур үеде, чедиишкинниг доостурунче кол кичээнгейни угландырары эргежок чугула.

Идеологтуг ажылдакчыларның чөвүлел хуралы

Март 27-де СЭКП обкомунга идеологтуг ажылдакчыларның чөвүлел хуралы болган. СЭКП райкомнарының, Кызыл хооркомунуң секретарьлары, пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчилери, партия обкомунуң чамдык килдистериниң эргелекчилери, республиканың идеологтуг албан черлериниң удуртукчулары, солуунар редакторлары ол хуралга киришкен.

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле бистиң республиканың идеологтуг организацияларының сорулгаларының дугайында плеткелди партия обкомунуң секретары К. С. Шойгу кылган.

Тыва АССР-ниң культура министри М. С. Хомушку, РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбырының даргазы С. К. Ланзы, республиканың Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің даргазы О. К. Саган-оол, СЭКП обкомунуң школа килдизиниң эргелекчизи Г. С. Сабирзянов, «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуунарның редакторлары К. К. Кудажи биле Н. М. Растрепин болгаш өскелер-даа чөвүлел хуралга дыннадыглар кылып, чүве чугаалаан.

Чер-черде идеологтуг ажылдарының, келир үеде планнарының дугайында, республиканың организацияларына болгаш албан черлеринге боттарының негелделериниң дугайын чөвүлел хуралга СЭКП райкомнарының секретарьлары болгаш килдистер эргелекчилери чугаалап тургулаан.

Эки белек

Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталы ам каш хонуктан төнер. Юбилейлиг чылдың бирги кварталында эзт, сүт садар талазы-биле күрүне онаалгаларын республиканың районнары, ооң ажыл-агыйлары эки күүседип, чамдык ажыл-агыйлар ук продукцияларны бүдүргеш, садарын шагда-ла күүсеткен, ам плаптан дашкаар дужаалданы үргүлчүлеп турар.

Каа-Хемниң колхозтары Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкен, бирги кварталда сүт садар онаалгазын 145 хуу ажыр күүсеткен. Ылаңгыя бүгү колхозтар эзт, сүт планын күүседирин чедип алганы байырлалга эң дээре белек ол болур. Чижээлээрге, «Коммунизмче орук» колхоз кварталда 58 центнер эзт садар тургаш, 222 центнерге, 356 центнер сүттүң орнунга 985 центнерни саткан. «Кызыл тук» колхоз эзт садарының онаалгазын 240 хууга күүсеткен. «Ленинчи орук» көдээ ажыл-агый артели 304 центнер сүттүң орнунга 536 центнерни саткан.

Таңдының мал ажылдакчылары бирги кварталда база эки ажылдап турарлар. Бо чылдың квартал планындан ажыр районнуң ажыл-агыйлары 300 тонна сүтту, 314 тонна эзтти күрүнеге саткан.

Ажыл-агыйларның хөй нуруузу эзт, сүт садарының квартал онаалгаларын ажыр күүсеткеш, пландан ажыр дужаалданы үргүлчүлевишаан турар. «Элегес», «Межегей» совхозтар болгаш «Революцияның чалбыжы» колхоз бо үстүнде продукцияларны бүдүрер, садар талазы-биле эң дээре көргүзүглерлиг ажылдаашар.

УЛАМ СОРУК КИИРГЕН

Туран. (Телефон-биле). Төөгүдүг беш чылдың бирги чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң талазы-биле эки көргүзүглерлиг болганы дээш бистиң республикавыстың Бии-Хем районун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле болгаш 10 муң рубль хемчээлдиг акша шаңналы-биле шаңнаан дугайында өөрүнчүг медээни солуннар болгаш радио ийи хонук бурунгаар дыңнаткан.

Дүүн бистиң корреспондентивис телефон дамчыштыр Туран-биле харылаашкаш, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилериниң бо хүннерде канчаар ажылдап турарының дугайын бистиң номчукчуларывыска чугаалап бээрин СЭКП райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченкодан дилээн.

Ооң биске дыңнатканы болза, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле районну шаңнаан дугайында медээ районнуң бүгү булуңнарында кончуг дүрген тараан болгаш районнуң бүгү ажыл-ишчилерин күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирген. Чаа медээлер районга дүрген тараар, чүге дээрге район бүрүнү-биле радиожуттунган. Ыраккы кыштагларда турар 120 хире кол хойжуларының 80 ажыг хуузу радиоприёмниктерлиг, а Эрбек участогу телевизорларлыг болгай.

Беш чылдың ийиги чылында алдынган хүлээлгелер эки күүсеттинин турар. Бирги кварталда мал продуктулары дужаарының хүлээлгелерин район күүседипкен. Бо хүннерде часкы тарылгага белеткел ажылдары хайныышкынныг чоруп турар. Часкы тарылгага ниитизи-биле 6232 тонна үрезин хереглеттинер, ооң барык шуптузу чажар кондициязынга чедир белеткеттинген, хоранаашкыны дооступ турар.

Малдың чаш төлү онча-меди алдынган, районнуң мурнавчы хойжулары О. Содуй-оол, С. Ламбран, С. Хөлдүгбей, М. Бырлаа болгаш ооңдаа өскелер боттарынга алган хүлээлгелерин ажыр күүседипкеннер.

Ындыг болза-даа районнуң ажыл-ишчилери, ылаңгыя коммунистер бистин ажылывыста бар четпестерни чайладырынче кол кичээнгейни салыр ужурлуглар. Чижээлээрге «Хадың» колхозта бызаалар хорамчалыг болуп, а «Өөк» совхозта сүт саалдазы кудулап турар. Ниитизи-биле районда сүт будурулгези карылгалыг.

Эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнавчы дуржулганы ажыглап тургаш, көдээ ажыл-агый будурулгезин орулгалыг болдурары-хүннүң айтырыы апарган.

Ак-Довурактың бүдүрүлгезинде ажылдап турар инженер-техниктиг ажылдакчыларның хөй кезин аныяктар. Оларның бирээзи маркшейдер Александр Бурунчал бодунга онаашкан ажылын эки күүседип турар.

ЧУРУКТА: маркшейдер А. Бурунчалдың ажылдап турары.

В. Ананиннин фотозу.

Мурнуку одуругда

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың түүнү Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери бедик түүдүн турарлар. Ооң түннелинде алган хүлээлге болгаш будурулге планы күүсеттинип келген.

Бо чылдың бирги кварталында ол район күрүнеге 460 центнер эзтти дужаар тургаш, ону 1223 центнер кылдыр боттандырган. Ооң-биле чергелештир 1743 центнер сүт база дужааттынган. Сүт талазы-биле квартал планының база күүсеттингени ол.

Районнуң ишчилери пландан ажыр 56 тонна сүттү, 16 тонна эзтти дужаарлар. Мал продуктуларын күрүнеге дужаар талазы-биле мурнуку одуругну «Большевик» колхоз биле «Шекпээр» совхоз эзлеп турар.

Тараажылар часка

Чөөн-Хемчик районунуң ажыл-агыйларының часкы тарылгага канчаар белеткенгениниң хыналдазын чоруткан комиссия техника септелгезинин, үрезин арыглаарының база ховуурларын часка белеткеп дериринің талазы-биле «Искра» колхозтуң тараажылары эки ажылдаанын демдеглээн. «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның тараажылары база часкы ховуурларынга багай эвес белеткенген.

БИСТИҢ КОРР.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ТАРЫЛГАЗЫ КИРИПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Час далаштырып тур

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының № 1 трактор-ховуур бригадазының ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыры дээш республиканың бүгү механизаторларының ортузунда калбарган социалистиг чарышта төлептиг черни эзлеп турар. Юбилейлиг чылдың чазынга техника белеткелин март 12-де доозарын боттарының ниити хуралынга дугурушпушаан, бо талазы-биле кожазы «Барлык» совхозтуң механизаторларын чарышка кыйгырганнар.

«Соглээн сеске эз херек, баглаан багга доң херек» деп улегер чугаанны дайынчы лозун болдурган, бригаданың механизаторлары салган сорулгазын чедип алган. 23 трактор, 12 андазын, 270 илвир, 15 сеялка тарып, чажып кириптерилге белен. График-планның чогуур үеде, ындыг шалыпкын күүседезин коллективтиң механизаторларының быжыг сагылга-чурумуу, ниити херек дээш демнин хандырган.

* * *

Салбырда чемненчидилге ажылы чугула кичээнгейде алдынган. Бо ажылдың кол нургулайын база-ла механизаторлар күүседип келген. Шупту 2050 тонна одек, хүл кукуруза, картофель тарыыр шөлдерде төктүгеН. Салбыр бо чылын тараа культураларының шөлүн эрги турганындан 2500 гектар чедир калбартырын көргеН.

Бүгү ховуур ажылдарының чедиишкини ол үеге ховуурларының үүг хире беленинден база хамааржыр. Ынчангаш салбырның баштаар чери үе чылып, даштыгаа ажылдап болур хире апаары билек, турлаглар септээр звеноларны организастаан. Септекчи звенолар ам үеде турлаглар белеткелиниң ажылдарын бүрүн дооскан. Чамдык ажыл-агыйларда часкы кампанияга белеткелдер чаңгыс талалай бөөр чоруктар бар. Биче-Тей салбырда ындыг эвес, бүгү белеткелдер чаңгыс аай, планныг чоруп турар. Үрезин арыглаашкыны база-ла хуусаа бетинде доозулган. Тараа культураларының үрезинери ийиги арыглаашкынны эрткен, чажар шынары лабораториларга хынаттынган.

Юбилейлиг чылдың часкы ховуажылдарын бо ажыл-агыйның тараажылары бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээрзин чигзиниг чок.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Шык базырыышкыны эгелээн

ЧАДААНА. (ТЕЛЕФОН-БИЛЕ). «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтар, «Сүт-Хөл» совхоз часкы ховуажылдарынче эгелеп киргеннер.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Өлең ховузунда үш агрегат шык базырып ажылдап турар. Узун кыш дургузунда шимээн чыткан делгем ховуну оттурган тракторларның дирилээн даажы хүндүскүнүн 11 шактан эгелээш, кежээ орайга чедир соксавайн үргүлчүлеп турар.

Беш чылдың ийиги чылының часкы ховуажылдарының эгезинче кирген механизаторлар Монгуш Даргы-Сарыг, Монгуш Чылбак-оол андарган черни илииртээрининг хүнде нормазын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турарлар. Үш хүн иштинде олар 280 га черниң шыгын базырганнар. Хүнде-ле 30 га черниң шыгын базырар нормазын ол эштер 40 гектар чедирип келген. Культиватор сөөртүп турар механизатор Ооржак Кылаң-оол хүнде-ле 36—46 га черни ажылдап кылып турар.

Кыргыс Дадар-оолду кады тракторлар септеп ажылдап турар өөрү хүндүлээр. Комсомолчу Дадар-оол Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозунга ам таптыг-ла 8 чыл трактористеп ажылдап келген.

«Сельхозтехниканың» район салбырында часкы тарылгага техника белеткелинде ажылдап турарлардан ол аңаа баштай келгеннериниң бирээзи. Дуржулгалыг механизаторга соңгу өзекти болгаш дамчыдылга коробказы септээрин даандырган. Хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүсеттишаан, септелгениң шынары, темпизи дээш ол туржуп турар.

Септеп кирипкенинің эгезинден бо хүннерге чедир комсомолчу оол бежен ажыг кезектерни септеп үндүрген. Аныяк механизатор техника септелгезинде хүн, шак үеле ажылдавышаан, чоладачыларның кежээки курузунда өөренип турар. Ында база кичээл үеее, эки өөредилгелиглериниң бирээзи. Техника септелгезинде ажылдап турар механизаторлар эжиниң үлегерин эдерип, бедик шынар, ажылдың темпизи дээш көдүрлүүшкүнүг ажылдап турарлар.

Өскелерге үлегерлиг

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутаттарынга дыңнадыг

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1967 чылдың март 30-де эртенгинин 9 шакта хөгжүм-шии театрынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин сессиязы 1967 чылдың март 30-де эртенгинин 10 шакта хөгжүм-шии театрынга ажыттынар.

МЕЛИОРАЦИЯ АЖЫЛДАРЫ ЭГЕЛЭЭН

Бистиң республиканың Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының агаар-бойдузу чайы курган, кызы чуга харлыг болуп турары-биле чөөн талакы районнарындан безин элээн ылгалдыг. Чазын чаашкын чагбас, апрельдің төнчүзүнде, майның эгезинде күштүг, курган хаттар хадыыр. Май, июнь дээш курган. Часкы тарылга мурнунда агаарның температураза хонукта 16 градус чедир изиир. Бо бүгү хөрөөнүг курганнарынга чедирип турар. Сөөлгу чылдарда бо районнарның девискээринге хар кончуг чуга дүжүп, чаашкыннар түгле июль айның дургузунда ында-хаая чаап турары-биле, чылда дүжер чаашкыннарының ортумак хемчээли 20 миллиметрден ашпайн келген. Ындыг байдал районнарның ажыл-агыйларына тараа, ногаа болгаш мал чеми культураларының шөлдерин суггатчыдарын, бо ажылды бүгү тала-биле калбартырын шыңгыы кичээнгейге алырын негеп турар. Суггатчыдылга ажылын элээн чедимчелиг чоруткаш, Барыын-Хемчик район ниитизи-биле арткен чылын га чер бүрүзүнден кызыл-тастың 15,3, арбайның 12,4, суланың 12,4, ногаа культураларының 70,8 центнер дүжүдүн ажаан алган.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хагжүдериге га чер бүрүзүн шын болгаш угаазылалдыг ажылаары чугула. Бо чугула айтырыгны СЭКП ТК-ның Май (1966 чыл) пленумунга чугаалажып көргеш, бо талазы-биле чорудар хемчеглер көрдүнген шиптирлерни хүлээп алган. Бо ажылды бүгү тала-биле калбартырынга күрүне хөй чарыдалды үндүрүп турар. Юбилейлиг чылда Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларының мелиорация ажылдарынга Барлыктың суггарылга системазының эргелелиниң талазы-биле безин 50 муң рубль түүге ажылдар чорудары көрдүнген. Мелиорация дээрге, түгле суггарылга база тулаалыг черлер кургадылгазы эвес, а ховуурларын өүгү тала-биле системажыдып турар хөй талалыг хемчеглер болур. Барлыктың суггарылга системазының эргелели Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларына техниктиг дузаны чедирер хүлээлгелиг. Мелиорация талазынга чорудар ажылдарбиле чергелештир коллектив 1600 кубометр демир-бетон кылыглар кылыр хүлээлгени алган. Эргеледе амгы үеде суг чаашкыналдырар 22 машина бар. Эргелел буга дөстериниң дожун аштап, шөлдер булукталдырар ажылдарны чорудуп, часкы тарылга мурнунда чорудар суггарылга ажылдарының графигин ажыл-агый бүрүзүнге чедирген болгаш ажыл-агый бүрүзүнде суггарыкчылар звенолары, бригадалары тургустунган, суггарыкчыларның семинарларын ажыл-агыйлар аайы-биле эрттирип эгелей берген. Барлыктың суггарылга системазының бүгү бугалары-биле сугну бо айның төнчүзүнден эгелеп бадырып, тарылга мурнунуң суггарылгазын эгелээр бис. Бо чылын ийи районга ниитизиби-ле 14760 га черни суггарар. Бо ажылга 448 суггарыкчы хаара туттунар. Суггарыкчы бүрүзүнге ийи щитти быжыглаар. «Барлык» совхозта 260 щит белен. Бүгү ажыл-агыйларда арык тыртар андазынар бар. 2500 га черни дилиндектеп, 2210 га черни андазын изи-биле суггарар бис. Даштыг, сайлыг хөрөөнүг шөлду андазын изи-биле, а чымчак, үлдүргей хөрөөнүг шөлдерни дилиндектеп суггарарга сут өскөөр акпас, дески сиңиичел болур. Суг чаашкыналдырар машина-биле 976 га шөлду суггарар. Чыл дургузунда чорудар суггарылга ажылдарының гус-гус арга-аларының аайы-биле тодаргай онаалдаларны айыткан график-планны ажыл-агый бүрүзү алган.

Бо чылын ажыл-агыйларга 300 га черниң хараганын аштаар, 300 га шөлдүң эрги суггарылга системазын катап чаартыр, 1000 га черге чаа суггарылга системазын тургузар ажылдарны база чорудар бис.

Ынчангаш бо юбилейлиг чылда тараажыларның алган улуг хүлээлгелерин күүседири дээш ажылга суггарыкчы, ажыл-агый удуртукчузу бүрүзү бодунуң бедик харыысалганын бодап, культураларның суггарылгазы, ажыглалдыг черни кевудедир дээш шудургу ажылдаары негеттинин турар. Бо ажылга база сагыш човаңгыр чорук, негелде чугула.

Н. ХОТАЙ,
Барлыктың суггарылга системазының эргелелиниң кол инженери.

Юбилейге көскү агитация

Чугаалап, көргүзүп тур

Бирги АТХ-ның улуг хаалгазынче углай бар чоруурга, хөлүн бедик кедүрүп алган, ажылчын фартуктуг кижи, бир холу-биле эртип чыткан кижиже айтып алган турар. Бо дириг кижи эвесле. Ынчалзажок, кижини ыяапла доктаадыптар. Тура дүшкеш, номчуй бээрге: «Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар кылдыр үүнү нылган сен?» деп оон адааанда бижээн.

Бедии ийи метр, калбаа бир метр хире рамалыг пөсте чурааш, бажың ханазында азып каан ол чурук-плакат, оны кылганы бөдүүн-даа бол, аянныы-биле, сезүнүң чигези-биле кижилерниң кичээнгейин хаара туда бээр болгаш дораан-на бодандырар. Ол хире тода айтырыгны номчаваш, дыңналдыр эвес-даа болза, кижи бүрүзү-ле бодалында харыылаары, бир эвес сагыжынга чедир кылбаан, азы ажыл-хөрээнде четпестерлиг болза, ханызы-биле бодандырары чугаажок.

Топтап көрүп, хандыр бодап турарга, хамааты дайынының чыдарында: «Сен эки-турачыга бижидип алган сен бе?», а Адачурттуң Улуг дайынының чылдарында: «Фронтуга дузалыг үүнү кылган сен?» деп сурагжаан плакаттар дораан сагышка кирер ол плакатче АТХ-ның девискээринде үнген, кирген кижилер, машиналыг эртекен чолаачылар кабина өттүр ыяавыла көөр болду. Кижи бүрүзү олче көрген санында-ла, 50 чылга белеткел дугайын, бодунуң хүлээлгезиниң дугайын бодаар дээрзи чигзиниг чок. Ёзулуг дээштиг, ажыл-херек-биле холбаалыг көскү агитацияның бир хевири ол деп дорт чугаалап болур.

Автоажыл-агыйда партия, профэвилел, комсомол организациялары, администрация юбилейлиг чылдың көскү агитациязынче бо чылын шынап-ла партийни ёзубиле кичээнгей салып турары илдең. АТХ-да партия организациязының секретары Иван Яковлевич Коваленко биле кады ажылагыйның делгем девискээрин, септелге мастерскаязын, гаражтарын, профилакторияны, клувун, кызыл булуңун болгаш конторазын элээн үр кезип кылаштажып келдивис. Тудугларның иштики болгаш даштыкы ханаларында, улуг шиттерде, стендилерде, бажыңнар крышаларында азып делгээн янзы-бүрү, хөй санныг лозуңнарны, кыйгырыгларны, плакаттарны хынамчалыг көрүп, санал-оналывыс чугаалажып чордувус.

Амдыызында бүрүн четчелеттинмээн-даа болза, бо коллективтиң көскү агитация талазы-биле кылып алган үүлдеринде эки үүлдер хөй болгаш олар өскелерге үлегер-чижек боп болур. Кыйгырыгларның, плакаттарның, стендилерниң кол утка-шынары Октябрьның бежен чыл оюнче угланган. Контораның крышазын дургаар «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыыл!» деп кыйгырыгны чуга демирден кезип турган болгаш кылып, сеткиде аскан. Ол кайы ырактан-на илдең. Профилакторияның мурнунда юбилейге алдар болдурган хүлээлгени күүседиринче кижилерни кыйгырып турар база улуг лозуң. Улуг болгаш көскү кыйгырыглар талазыбиле ол делгем девискээрлиг черге бо ийи черле четчир. Ындыг кыйгырыгларны биче хемчээлдиг кылгылааш, конторааның, мастерскаяның, гаражтың, клубтуң иштинде асыкылаан.

АТХ девискээринче кирер улуг эжик аскында ийи стенди бар. Оларның бирээзин «Транспорт беш чылда» деп адаан. Ында чурттуң, бистиң республиканың болгаш автоажыл-агыйның чаа беш чылда хөгжүлдезин чуруктарлыг диаграмма-чурагайлар-биле көргүскен. Ийигизи оон-даа солун. В. И. Ленинниң символдуг портредин эгезинде чурааш, оон адааанда коммунизм тиилелгезиниң дугайында оон цитатазын киирген. «Ленинниң айыткан оруу-биле бүзүрелдиг базым» деп улуг эгениң адааанда коммунистиг күш-ажылдың 11 бригадаларының составын, хүлээлгелерин киирген. Бедик атты чедип алгаш, ындыг хүндүткелдиг черге, көскү агитацияга делгетиен турары бригада болгаш оон кежигүнү бүрүзүнге өөрүнчүг болгаш чоргааранчыг-даа, ол дээш бедик харыысалганы онаап турары-даа чугаа чок. Харын моон ужурунда коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш, юбилейлиг чылда база 11 бригада чаржып киргени таварылга эвес.

Коллектив болгаш колонналар, бригада, кижи бүрүзү юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ниити хүлээлгеде: он айларның планын октябрь 25-те, чылдыын—декабрь 25-те күүседирин, юбилейге чедир планнан ажыр 5000 тонна чүүктү, 750 муң тонна-километрни, чыл төнчүзүнге чедир 5500 тонна чүүктү, 900 муң тонна-километрни күүседирин; күш-ажылдың бүдүрүүлүүн планга удур 2 хуу бедидерин; сөөртүлгениң бот-үнезин 1 хуу чиигедирин; 15000 литр кывар чүүлдү, 100 комплект автодугуйларны, 40 тонна хөмүрнү, 1000 рубльдиң материалдарын болгаш артык кезектерин, 3500 киловат-шак электроэнергияны камнап алырын болгаш өске-даа хөй чүүлдерни, хемчеглерни айыткан. Ол бүгүнү АТХ-ның херим даштында, девискээринде болгаш диспетчерскаяда улгаттыр, чараштыр бижээш аскан көргүзүүлерден белен билип ап болур.

Оон аңгыда колонналар, бригадалар, цехтер аразында чарыштың көргүзүглерин хамаажыр черлеринде тус-тус аскылаан. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, көргүзүглерни ниити коллективтиң-даа, колонналар, бригадаларның-даа аайы-биле көргүзүп турар самбыраларны кылган. Чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп турар. Тиилеченлерни болгаш мурнакчы кижилерни алдаржыдып мактап турар хүндүлел самбыразы девискээрде болгаш клубта тургустунган. Оон-биле кожа АТА-да ажылдап турар транспорттуң хоочун кижилериниң фото-чуруктары.

Көскү агитацияның янзы-бүрү үүрмек хевирлери мында база эки ажыглаттынып турар. Биче хемчээлдиг шиттерде болгаш дөрбелчиннерде СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринден ушта бижилгелер, цитаталар, чечен сөстерден тургустунган кыйгырыглар, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, камналганың, кижиниң моральдыг мөзүү-шынарының дугайында сагындырыглар бижиттингилээн. Оларны улуг тудугларның ханаларының соңгалар аразында, иштинде болгаш даштында чараштыр бижигилээш, асыкылаан. Ол кыйгырыглар коллективтиң ажыл-ишчиларының бүгү кезектерингe—чолаачыларга, септекчилерге, инженер-техниктиг ажылдакчыларга, коммунистерге, комсомолчуларга — шуптузунга хамаажып, оларның дорт адресте-ринге бижиттингилээн. Көскү агитацияның ол хевириниң бир эки чүүлү болза, оларның чамдыктарын улустуң мерген угаанныг, чидиг сөстүг үлегер домактарын ажыглап турган ажыглаанында. «Ажылга угаан, чүрээң бер, артык минута бүрүзүн үнеле!», «Орукка менди-чаагай чор!», «Соруктуг иш Төрээн чуртка үнелиг» дээн чергелиг кыйгырыглар кижилериң сагыш-сеткилин хайыктырбайн барып шыдавас.

Бо организацияда хана парлалгазы, уран чечен делгелге база багай эвес. «Водитель» хана солун доктаамал үүнүп, ажыл-агый болгаш кижизидилге талазы-биле партия организациязының шынчы дузалакчызы болуп турар. Оон дуңмалары — шоодуглуг ханз парлалгалары—«Крокодил», «Бужарлар самбыразы» шүгүмчүлелдиң чидиг одун өскүзбейн турар. Клубта болгаш кызыл булуңда фото-монтажтар кылдынган. Коллективтиң бодунуң спортчуларының витриназы, бүдүрүлге чорудулгазындан фото-делгелге дээш өске-даа чүүлдер элбек.

Юбилейниң көскү агитациязын дериирин моон ыңай шөөр үе чок. Ол амдан эгелеп пропагандага киржир ужурлуг, ынчалзажок бисте бо талазы-биле четпестер бар деп эш И. Коваленконуң чугаазы шын. Чамдык стендилер чедир дериттинмээн, эргижирээн, оңуп калгылаан щиттерни чаартып солууру саадап турар. Ындыг-даа болза, АТА-ның бот-тыынгыр чуруктуу Н. Олинниң идепкейлиг ажылының, бо херекте профэвилел, комсомол организацияларының, администрацияның бедик идепкей сонуургалдыының ачызы-биле ол четпестер дарый чайлаттынгаш, юбилейлиг чылдың көскү агитациязы ниити политиктиг ажылга чогуур орнун эзлеп шыдаар дээрзи чигзиниг чок.

С. ЧИГЖИТ.

«Шынның» тускай корр.

Төптүг болурга таарымчалыг

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының № 1 хойжу бригадазының хойжулары Шаңчы деп черниң даглар эдектеринде кыштаглап турар. Бригаданың 15 коданында 6400 ажыт хой бар. Амгы үеде хойларның хөй нуруузу төрөөн болгаш чаш хураганнарны бүрүн камгалап алыр дээш демисел ында калбарган.

— Бистиң бригадавыс ниитизи-биле үүс хойга онааштыр 98 хураган алыр хүлээлгелиг үүве, ону күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыр бис —деп, бригадир Монгуш Шаравии чугаалап турар.

Ынчаарга бригадир бодунда быжыглаан хойларга хамаарыштыр үүс төрүүр хойдан-на 105 хураганны алыр дээн, чүве дээрге ийистээн хойлар база бар. А дүктү—бир хойга онааштыр 3,5 килограммны алыр.

— Бо сорулгаларны шиитпирлээр төлөөде, кандыг хемчеглерни алыр бодап турар силер?—деп, бригадирден айтырган бис.

— Кол-ла чүве—чаш-даа, улуг-даа малдарның ажаалгазында—деп, ол харылалады.—Хойларның одарын чөп организастаар, ол дугайында күзүнне кылып алган планныг улус болгай бис, бо кыжын соок улгаткаш, ол планны бичин өскертир ужурга таварышкан бис, ынчалзажок ол биске ам-даа ажылдың уг-шинин айтып турар. Чижээлээрге, соок улгадын келирге, ыжык черлерге одарладын турдувус. А чаш хураганнарның турар черлери чылыг болзун дээш бүгү хемчеглерни алган бис.

Моон-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Ховалыг Норбунуң коданының чаш хураганнар турар черинде чылыды оттулар печка барын бригадир чижек кылдыр чугаалап турар. Ынчаарга бригадада мурнакчы хойжуларны айтырарга, айытканыыс депутаттан ацыда, Ховалыг Эникти база чоргаарал-биле ол адаар.

Моон соңгаар кылыр ажылга холбаштыр айтырылаарывыска, бригадир Ховалыг Шаравии бир солун бодал илеретти. Ол чүл дээрге, бо чазын кыштаглардан көжүп чоруурувуста, оларда кылып болгу дег септелгелерни бүрүнү-биле кылгылааш чоруур кылдыр малчыннар чугаалашкан бис дидир. Оон-биле кады ылаңгыя чаш хураганнарны өстүрер талазы-биле бодунуң сеткилин аартып чоруур чүвезин база бригадир чугаалап олурду.

— Ол дээрге хураганнарны сакманныг аргабиле ажаарынга таарымчалыг байдалдың бисте чогу-дур ийин—деп ол чугаалаар.

Маңаа тодарадып келириске, сөөлгү үеде Кадмыыдыг деп черде база тудуп эгелээн болду. Ону тудуптарга, аңаа хары угда 1000 баш хураганны сакман аргазы-биле ажаан болур. Ынчангаш, коданнар эзлчег-биле, төрүүр хойларын кыжын аңаа сүрүп чедиргилей бээр, хураганнар доруккуже чедир аңаа өскен соонда, оларны коданнарже дедир алгаш баар.

Амгы үеде хойжу бригаданың төвү чок, аңаала коданнар аайы-биле кыштагларда тургулаар, бригадир боду бөзин бир кыштагда олурар, ынчангаш малчыннарны кезиринге бергелерни таварыштырып турар. Ам тудуп турар база хойжу бригаданың төвү болур дээрзин бригадир өөрүшкү-биле чугаалап олурар.

— Бистиң хойжу бүрүзү Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга холбаштыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, ону алдарлыы-биле күүседири ол улуг байырлалга бистиң төлептиг белээвис ол болур—деп, түңнелинде бригадир чугаалады.

Хойжу бригаданың бригадири Монгуш Калзанович Шаравии болгаш оон кады чурттан чоруур эжи сакманщик Ховалыг Делгерооловна Дүнгар оларны боттарының хөйларын ажаан турда А. Пономарев бо чурукту тырттырган.

С. САЛЧАК.

УЛУГ-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң механизаторлары юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга бүгү талазы-биле белеткелдиг ужуражыр дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Септезе чогуур 72 янзы-бүрү марканың тракторларын дооскан болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарын септеп, белеткээннер.

Механизаторлар Буян Хомушку, Хөлчүк Доржукай, Федор Кротов олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

* * *

Районнуң колхозтар, совхозтарында бо хүннерге чедир 49204 хой төрөөн, оон 49080 хураган алдынган. Малдың чаш төлүн менди доруктуруп өстүрериниң талазы-биле мурнуку одуругда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хойжулары чоруп, төрээн 9756 хойдан 9829 хураганны алган. «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында Ховалыг Суктер үүс баш төрүүр хойга онааштыр ам бөзин 97 хураганны алган, эки доруктуруп өстүрүп турар.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары тарылга шөлүн чемишчидеринче улуг кичээнгейни угландырган. Өдек сөөртүп, төгер тускай звенону организастап тургускан. Олар Арыг-Бажының шөлдериинде 900 тонна, Көк-Чыраада 600 тонна өдекти сөөртүп чедиргеннер. Бо ажылга трактористер комсомолчу Кызыл-оол Сүрүн-оол, Кызыл-оол Кандан-оол, Николай Цивин эки ажылдап, мактадып келгеннер.

„Шынның“ чагааларының изи-биле

«Адышта өпейлеткен»

Сүт-Хөл эмнелгезинде бичии уруглар болгаш ниити аарыглар эмнээр салбырның дежурный сестразы Раиса Горбатенконуң ажылында четпестерни, оон аажы-чаңында төлеп чок, келген кижилерге каржы-халалыг байдалды көдээ бижикчи тодаргай фактыларга көргүскен. Ол дугайын хемчег албайн, ону Сүт-Хөл эмнелгезиниң удуртукчулары «адыжында өпейлеп» турарын автор редакцияга хомудап бижээн.

Ук материалды хынап хемчег алырынга Чөөн-Хемчик райсовет күүскомунче редакция шилчитнен турган. Райкүүскомнуң даргазы эш Б. Чюдюктүң редакцияга дыңнатканы болза:

— Раиса Горбатенконуң четпестериниң дугайында бижикчиниң илереткен фактыларын хыналда бүрүн бадыткаан. Ол айтырыгны администрацияның, коллективте профкомнуң хуралдарында чугаалашкан. Бо талазы-биле Раиса Горбатенкону шыңгыы доңгутпушаан, ону куду ажылче шилчитнен.

«Кажан күүседир силер»

«Шынның» мурнуку бир номеринге мындыг эгелиг материал парлаттынган. Кызылдың Кунгуртугда харылзаа салбырының начальниги Галина Пахорукова албан-ажылын, 1966 чылдың августан эгелээш, бодунуң чурттаар бажыңында таарымчалыг эвес байдалда кылып турарын көдээ бижикчи илереткен. Бо дугайын тодаргайлап, илерээн четпестерни чайладыр хемчегни алыры-биле авторнуң чагаазын Кызыл хоорай Советиниң күүсенчи комитединче редакция шилчиткен турган.

Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Советиниң күүскомунуң секретары эш А. Көшиендейниң редакцияга харыылаанын ёзугаар алырга, бижикчиниң илереткен четпестерин хыналда бүрүн бадыткаан. «Тере-Хөл» колхозтуң удуртукчулары ында харылзаа конторазын септедирин хүлээнгеш, ону барык чартык чыл соңгаарладып келген. Ам септелге кылдынган, бо чылдың февральдан эгелеп контора ажылдаарынга таарымчалыг апарган.

Ажыл-херээ-биле бадыткаан

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга күш-ажылны белектиг ужуражыр дээш кедүрген социалистиг чарыш Кызылдың улетпүр бүдүрүлгелеринде, транспорт болгаш тудуг организацияларында бо хүннерде улам калбарган. Күш-ажыл фронтузунга көскү чедишкин хүн бүрү чедип алдынып, мурнакчыларның саны улам көвүдеп орар. Ол бүгү болза Төрээн чуртка берген сөзүн чызылчылар боттарының көскү ажыл-херээ-биле бадыткап турарын көргүзүп турар.

Бо чылдың бирги кварталының планын хүүсаа бетинде күүседир өзээш чарыштың мурнуку одуруун алгы заводуның коллективи эзлеп турар. Квартада ниити продукция бүдүрериниң планын олар март 20-де-ле күүседипкеннер. Ынчаарга пландан ажыр бүдүрген хөм идик ам безин 1,5 муң четкен. Оон-биле чергелештир кидис идик кылырының квартал планы база-ла чоокку үеде күүсеттинери чугаажок.

Бодунуң херээн эки билир хөй-хөй мурнакчы кижилер алгы заводунда ажылдап турар. Олар механизмни болгаш дерилгелерни ышы ажыглап келгеннер. Оон түңнелинде көргүзүг-даа эки, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү-даа бедик болганы ол. Бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын болгаш үндүрүп турар продукцияның шынарының дугайында коллективтиң ниита база партия хуралдарынга чугаалажып турар.

Организастап чорудуп турар бүгү хемчеглерге бүдүрүлгениң хоочун кижилери мастер-контролёр К. Хүреклен, кидис идик цегинің мастери О. Сундуй, бригадир В. Ивантеев база өскелер-даа идепкейлиг киржип турарлар. Алгы заводу ам экономиктиг болгаш материалдыг идиг беришкининиң, бүдүрүлгени организастаарының чаа аргазынче, киреринге белеткеним турар. Заводтуң удуртукчулары база экономизи чаа арга-биле ажылдап турар фабрикаларның ажылы-биле таныжып, семинларга олурушкан келген. Ол бүдүрүлге ам улуг Октябрьның 50 чылынга уткыштыр алган хүлээлгезин хүүсаа бетинде күүседири чигзиниг чок.

Н. ВАНЬКОВ.

Мурнуку одуругда

Кызылдың бир дугаар чүк автоажыл-агыйында чолаачыларның 24 бригадазы ажылдап турар. Оларның он ийизи коммунистиг күш-ажылдың бригадалары деп атты алган.

Коллектив февраль айда чүк сөөртүүнүң онаалгазын ажыр күүсеткен. Улуг Октябрьның бежен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың бирге черин эштер Кравцов, Шустов, Мякишев оларга удурткан, бензин сөөртүп турар чолаачылар бригадалары ээлээннер.

Менди камгалаттынган

Тес-Хемниң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүт бүдүрүп, садар онаалгазын ажыр күүсеткен.

Фермада инектер массалыг оолдап турар. Ам төрээн дөртен ажыг инектериниң бызаалары менди камгалатынган.

УЛУГ НОМНАЛДАР

СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институту... Бо эртем албан черинің коллективи чугула болгаш хүндүлүг сорулгаларны шиитпирлеп турар. Институт эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң ажылдарын, СЭКП-ниң хөй томнуг төөгүзүн чыып, үндүрүнге белеткеп, революстуг теориянын чугула айтырыгларын шинчилеп турар. Чырыткылыг амыдыралче орукту, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезинче орукту бүгү чурттарның ажылчы чоннарынга чырыдып бээр номнарны институт үндүрүп турар.

Ам Совет күрүнеиин чартык үүс чылдыг юбилейиниң бүдүүзүнде институтуң ажылдакчыларының кылыр ажыл-херектери эңмежок.

МАРКСИЗМ ҮНДЕЗИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧОГААЛДАРЫ

— Эң чугула кандыг чогаалдар Улуг Октябрьның 50 чыл оюнда үнерил? СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институтунуң эртем ажылдакчызы М. В. Искровтуң бо айтырыгга харыылааны болза:

— Ам безин кылдынган чүүлдерни хамыктың мурнунда айтып каар херек. К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстин философия, политиктиг экономия болгаш эртемниг коммунизм айтырыгларының талазы-биле эң чугула ажылдарын киргген шилиндек чогаалдарының үш томнарын парлап үндүрерин чоокта чаа дооскан.

«К. Маркс, Ф. Энгельс болгаш революстуг Россия» деп документилерниң чыындызын парлап үндүрери-биле белеткээри дооступ турар. Пролетариаттың улуг башкыларының болгаш баштынчыларының орус революстуг шимчээшкинге бүгү талалыг сонуургалын илергейлээн чогаалдарындан алган чүүлдерни, орус революсчулар болгаш демократтыг ажылдакчылар-биле Маркстың болгаш Энгельстин чагаа, бижиктерин ол номда киргген.

«К. Марксты болгаш Ф. Энгельстин литература номналы» деп монографияны парлаарынга белеткеп турар. Ниити эртемниг башкылары, партия өөредилге системазының пропагандистери болгаш дыңнадыкчылары ол монографияны сонуургал-биле номчуп, таныжары чигзиниг чок. Марксизмниң үндезилекчилериниң литература номналының салым-чолун, оларның чогаалдарын 50 чылдар дургузунда Совет Эвилелинге парлап, өөренип, пропагандалап база тарадып келгенин ол монографияда төөгүп турар.

В. И. ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААТКАН

В. И. Ленинниң чогаалдарының бүрүн чыыллазынга үндезилээш белеткээн оон үш томнуг шилиндек чогаалдары чоокта чаа парлаттынып үнген.

Совет эрге-чагырганын бежен чыл оюнга В. И. Ленинниң «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы» деп чогаалдарының чыындызы парлаттынып үнген. Владимир Ильичиниң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының характерин, шимчедикчи күштерин болгаш бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын чыруткан чогаалдары ол номда киргген. Бо номну номчукчуларның эң калбак бөлүктерингe таарыштыр үндүрген болгаш Монреалга ажыттынар бүгү-делегей делгелгезинге делгээр деп турар.

Делегейниң бүгү черлеринде кижилер В. И. Ленинге айтырыг, дилегни кылыр турган. Ол дугайын даштыкыдан Владимир Ильичиге келген чагаалар херечилеп турар. Ол чагаалларны тускай ном кылдыр эң-не баштай парлап үндүргеи. Ол номда эң сонуургалдыг ийи үүс документилер — чагаалар, телеграммалар, запискалар киргеи.

В. И. Ленинниң допчу биографиязын катап үндүрери-биле белеткеп турар. Оон тиражы 1.200.000 экземпляр болур. Оон аңгыда ол номнуң белек болгаш уран үүл үндүрүүшкүнүн база үндүрер.

«В. И. Ленин. Биографтыг хроника (1917 чылдың октябрь 26—1918 чылдың июль)» деп ном парлалгадан удавас үнер. Совет эрге-чагырганың баштайгы айларында Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында хүн бүрүде болгулаан фактыларны ол номда дес дараалаштыр киргеи. В. И. Ленинниң Чогаалдарының бүрүн чыылдазының чогуур томнарында киргеи хүннер-биле деннээрге, биографтыг хроникада үшдөрт катап хөй фактыларны киргеи. Коммунистиг партияның удуртукчузу болгаш Совет чазактың баштыңы В. И. Ленинниң Улуг Октябрьның тиилелгезиниң сөөлүндеги баштайгы үеде ажылчорудулгазының долу шинчизин номчукчулар ол номдан билип алырлар.

«Ленин 1917 чылда» деп В. И. Ленин дугайында сактыышкыннарның чыылдазын парлап үндүрери-биле база белеткеп турар.

СЭКП-НИҢ МАЙДЫРЛЫГ ТӨӨГҮЗҮНҮҢ АРЫННАРЫ

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга Марксизм-ленинизм институдунуң кол үндүрер номнарының бирээзи болза, СЭКП-ниң хөй томнуг төөгүзүнүң үшкү томунуң Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга турааскаал болдурган ийи номнары болуп турар.

Петроград шериг-революстуг комитеттиң сөөлгү үе-чадада ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап турар оон документилериниң сөөлгү үшкү томун номчукчулар юбилейлиг чылда алырлар.

«Чер-черниң партия организациялары-биле РКП(б) ТК-ның секретариадының чагаалары (1918 чылдың март—июль)» деп ийиги чыындыны үндүреринге белеткел ажылы дооступ турар. Бо болза, 1957 чылда парлаттынып үнген «Чер-черниң партия организациялары-биле РСДАП(б) ТК-ның секретариадының чагаалары (1917 чылдың март—1918 чылдың февраль)» деп чыындының уланчызы болуп турар. Бо чылды ном үш бөлүктен тургустунган: Бирги бөлүүнде РКП(б) ТК-ның чагаалары, ийиги бөлүүнде чер-черниң партия организацияларының, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның партияның ТК-га чоруткан чагаалары, үшкү бөлүүнде шериг кезектериниң партия организацияларының болгаш солдаттарның ТК-га чоруткан чагаалары киргеи.

РОССИЯНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ-БИЛЕ ХОЛХОЛУНДАН ТУТТУНЧУП АЛГАШ

Россияның хөй миллион ажылчыннары болгаш тараачыннары-биле жады өске күрүнелерниң ажылчы чоннары революцияга болгаш оон чаалап алышкыннарын камгалаарынга эрес-маадырлыыбиле киржип турган. Даштыкы чурттарның ол ажылчы чоннары янзы-бүрү чылдагааннар-биле бистиң чүртүвүстүн девискээринге чурттап турганнар. Олар бүгү делегейге чаартылгаларның үлегер-чижээн көргүскен орус революциязынга чүрээнин хамызындан эп-сеткил каттыштырылгазып дораан илергейлээннер. Бүгү чурттарның пролетариадының хосталырының хагалыылы ол революция болган.

Улуг Октябрьның даштыкы киржикчилериниң болгаш херечилериниң сактыышкыннарының парлалгага белеткээн чыындызын «Октябрь революциязының дугайы» деп адаан. Дыка хөйүн бир-ле дугаарында парлап турар бо материалдарны Россияның болгаш даштыкы чурттарның ажылчы чоннары революция дээш тулчуушкуннарже кайы хире чаагай сеткил-биле чоруп турганын, революцияның кайгамчык арыннарын хандыр билип алыр арганы номчукчуларга берип турар.

Бо ном бодунуң утка-шынар талазы-биле алырга, Октябрь революциязынга болгаш ССРЭ-ге хамаатты дайынга венгр интернационалчыларның киржилгезиниң дугайында (1917—1922 чылдарда) документилериниң чыындызы-биле шуут холбаалыг. Бо номну Венгр Улус Республиказының эртемденнери-биле кады совет төөгүчүлер белеткээн.

ДЕЛГЕЛГЕЛЕР, КОНФЕРЕНЦИЯЛАР

Марксизм-ленинизмниң институту чүгле юбилейлиг номнарны үндүрери-биле ажылдап турар эвес. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини» деп улуг документалдыг делгелгени К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстин музейинге ажыдары-биле белеткеп турар. Партия, эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш чурттуң дээди өөредилге черлериниң ниити эртемнер кафедраларының бүгүүвилел конференциязы удавас болур. Конференцияның темазы: «Улуг Октябрь—социалистиг революция дугайында ленинчи теориянын тиилелгези».

Институттуң эртем ажылдакчылары Совет күрүнеиин 50 чыл оюнун дугайында материалдарны парлалгага үргүлчү чырыдып келген болгаш чырыдар-даа база чурттуң янзы-бүрү хоорайларында организастаан эртем конференцияларынга болгаш сессияларынга Октябрь революциязының дугайында илеткелдерни кылыр апаар деп, М. В. Искров түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЗИ).

„Тес-Хем“ совхозта

ТАРААЖЫЛАРДА

Тараажылар болгаш механизаторлар беш чылдың баштайгы чылында үре-түңнелдиг ажылдаанныр. Часкы тарылганы ей-шаанда чоруткаш, дүжүтту чидириг чокка ажаап алганы чер ажылын орулгалыг болдурган. Мурнунда чылдарда чер ажылы каражалыг турганын тараажылар болгаш механизаторлар шиитпирлии-биле өскертканнер. Тараажы саарганындан 34,4 муң рубльдиң база картофельден барык 2 муң рубльдиң орулгазы алдынган.

Байырлалдыг чылдың часкы тарылгазын организастыг эрттиреринге көдээниң ажыл-ишчилери белеткенип турарлар. Кызыл-тастың, чиңге-тарааның, кукурузаның үрезини шагда белен.

Часкы тарылгага кирер техниканы белеткээрин апрель бирээде доозар дээш механизаторлар ажылдап турарлар. Ам херек кырында 33 тракторларны, 29 андазыннарны, 220 илиирлерни септээн. Шалык Догду-оолдуң удуртуп турары комсомолчу-аныяктарның септелге бригадазы ажылының темпизин күштелдирген. Оон ыңай механизаторлар Серендоо Дамбыл-оол, Оюн Сүге-Маадыр олар техника септелгезинде эки ажылдап турар.

Механик С. Т. Чооду септекчилерниң ажылын башкарар талазы-биле улуг чүткүлдүүн көргүзүп, ажылдың хуваалдазын шын тургускан.

ХОЙЖУЛАРДА

Хойжулар эрткен ажыл-агый чылында хой эзди бүдүрер талазы-биле багай эвес ажылдаанныр. Хой эздин сатканындан 223 муң рубльдиң арыг орулгазы кирген. Мурнакчы хойжулар А. Карма, А. Монгалбин, М. Коштай-оол, Н. Седен болгаш өскелерниң-даа үлегерлиг ажылы улуг идигни берген.

Хойжулар хураган алырын баштайгы, дүк кыргылдазын ийиги «дүжүт» деп санаарлар. Ам баштайгы «дүжүт» алыышкыны чоруп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Александр Карма төрээн 350 хоюндан 358 хураганны алган, а оон кожазы Александр Монгалбин 435 төрээн хоюнуң хураганын бүрүн доруктуруп турар.

Совхозтуң хойжулары байырлалдыг чылда улам чедиишкинниг болур дээш кызымак ажылдап турар.

С. ТАМБА.

ИНТЕРВЬЮ

ЧЕМНЕНИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ УЛАМ КАЛБАРАР

«Ниитиниң чемненилге черлерин улам ыңай хөгжүдер болгаш экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын республиканың садыг организацияларының болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары канчаар көрүп турарын Тыва АССР-ниң садыг министриниң оралакчызы Екатерина Егоровна Науменко биле бистиң корреспондентивис интервью кылгаш, дараазында айтырыгларны салган.

1966 чылда болгаш беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында садыг организациялары база ниитиниң чемненилге черлери планын канчаар күүсеткилээнил?

Эрткен чылын республикага бараан саарылгазы 10,3 хуу азы 665 муң рубль түңге көвүдээн. Ниитиниң чемненилге черлериниң боттарының бүдүрүп үндүрүп турар продукциязы 152 муң рубльге ийикпе азы 3,6 хууга өскен. А 1965 чылга деңнээрге, 1966 чылда столоваялар 1 миллион 747 муң блюданы бүдүрүп кылган. Ол дээрге 10,7 хууга немешкени болур. Ынчалза-даа столоваялардан бажыңнарже чемни үндүрүп садары эвээжээн. Ийи дыштанар хүнүүр беш ажыл хүнүүр неделяже бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын база албан-хаактыларын шилчидер дугайында доктаалга хамаарыштыр бо талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунуп эгелээн. Кызылда ниитиниң чемненилге черлери бо чылдың январь, февральдың планнарын ажыр күүсеткилээн.

Доктаалда айытканын ёзугаар ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер болгаш ону хөгжүдериниң талазы-биле канчаар бодап турар силер?

Чурттакчы чонуң транспорт талазы-биле кол харылаазының төвү болур Кызылдың пассажирлер АТА-зының чанында эрик кыдыынга 50 кижи чемненир столоваяны ийи ийикпе үшкү кварталда ажыглалга киирер болган Ак-Довуракка 100 кижи чемненир чаа столоваяның тудуун эгелээр. А Кызылда № 2 столоваяның турган черин чүгле манчы столоваязы кылдыр тургузар. Үк столоваяның бажыңын хоорайның харылаа конторазы хостап бээри билек оон дерилгезин кылып эгелээш, дораан-на ажыглалга киирер.

Кызыл хоорайның төвүнге 75—75 кижи чемненир «Чудесница» деп, шупту боду шилден кылган кафени чайны ажыглалга киирип тургузар. № 1 чүк АТА-зының удуртукчулары, партия организациязы болгаш профсоюлел комитеди ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, бо чылдың эгезинде 20—25 кижи чемненир столоваяны ажыткан. Оон уламындан ол коллективтиг кежигүннери дүште болгаш кежээ ниг аъш-чем аймаа-биле бүрүн хандыртынып турар апарган. Бо ышкаш улуг бүдүрүлгелерге, тудугларга база ажыл-агый черлеринге моон соңгаар ниитиниң чемненилгезин организастаарын бодап турар бис. Бир эвес ол черлерниң удуртукчулары столовая кылыр тускай өрээлдерни, залдарны бээр болза, аңаа ниитиниң чемненилге черлерин тургузуп болурунуң аргалары бисте бар. Ам улуг бүдүрүлге черлеринде болгаш школаларда, ортумак, дээди өөредилге черлеринде чүгле буфеттер бар болуп турар.

Ылаңгыя Кызылдың № 11, 14 школаларында 100—100 ажыг кижи чемненир столоваялар ажылдап турар. Ол чорук школачыларга эртенги болгаш дүштеки чемнерни эки шынарлыг белеткеп кылыр арганы берип турар. Мону өске-даа школаларга боттандырып чорударын оралдажып турар.

Ниитиниң чемненилге черлериниң ассортиментилерин экижидер талазы-биле кандыг бодалдар барыл?

Бистиң ниитиниң чемненилге черлеринде аъш-чемниң продуктулары четчири-биле бар. Чүгле ону янзы-бүрү амданныг блюдалардан белеткеп кылыры столовая ажылдакчыларының хүлээлгези деп көрүп турары-биле кады мону моон соңгаар эки шынарлыг белеткээрге кол кичээнгейни угландырып турар. Столоваяларга янзы-бүрү чартык фабриканнары, кулинария болгаш кондитер кылыгларын бүдүрерин болгаш калбаа-биле садыглаарын организастап, ону субботада болгаш албан бүдүрүлге черлериниң шалың алыр хүннеринде үүүшкүнүүт садыглаарын ийиги кварталдан эгелээш Кызылдың столоваяларына болгаш ресторанларына практикалап эгелээр.

Хоорайларның ниитиниң чемненилге бүдүрүлгезиниң талазындан көдээ черлерде турар столоваяларга чонну хандырарын эки организастаарының дуржулгазын оларга дамчыдып бээринин, а хөй күш үнер чорудулгаларны механизастаарының, чем белеткелинде ажылдап турар ажылдакчыларны повар мергежилинге өөредириин аргаларын ажыглап турган, курстарны, семинарларны чорудар бис.

Ниитиниң чемненилге черлериниң мурнакчы ажылдакчыларының амданныг чем белеткээр, чонну хандырарының бедик культуразын организастаар талазы-биле дуржулгазын нептередир сорулга-биле столоваяларның болгаш ресторанларының ажылчорудулгазының көрүүделерин организастап, бо чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрер. Аңаа блюдаларны, кулинарлыг кылыгларны эң эки белеткеп кылганы дээш, типлекчилерге мактал бижиктерни, акша болгаш өртектиг шаңналдарны тыпсырын база көрүп турар. Хереглекчилерниң бедик үнелелин алган ниити болгаш национал блюдаларны тургузарының болгаш белеткеп кылырының талазы-биле эң эки поварларның профессионал мергежилин бедидер болгаш оларның инициативазын бүгү хемчег-биле деткип, мактаар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга белеткенмишаан, садыг организацияларының болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары аңаа бедик күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээрзи чугаажок.

Петр Алексеевич Вахрушев «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң эки ажылдыг чолаачыларының бирээзи. Колхоз баштаар чери найнаар-ла чорудар болдур, даалганы ол кеззеде ак сеткилдиг күүседир. Хоочун чолаачы ам үеде колхозтуң фермаларынче силос, сиген дажыглаарындан аңгыда, юбилейлиг чылдың бедик дүжүдүнүң үндезинин тургузуп, ховуларже чемишчидилгелерни база сеөртүп турар.

ЧУРУКТА: П. А. Вахрушев.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Ийи-Талдың кижилери

Көдээниң ажыл-ишчилери чаа чедиишкиннер дээш бо чылын онза чүткүлдүг ажылдап турар. Ийи-Талдың кижилеринде көскү эки ажылдап турарларны эскерип болур: Жданов аттыг колхозтуң Ийи-Тал участогунда хойжу Д. Таспаан-оол ниитиниң малын хүр кыш ажырган болгаш чазын эки ажаалгада тургускан. Үс хойга онаштыр үс чээрби хураганны ол алган. Хойжу Аратна хоюн база-ла эки ажаап келген болгаш үс хойдан-на 104 хураганны ап турар. Комсомолчу кыстар Г. Балган, Т. Ылаң хойжуларга сакманщиктеп, эки дузалашкан болгаш малдың чаш төлүн колхозунга чидириг чокка доруктуруп берип турар.

* * *

Ийи-Тал суурның бот-тывынгыр ураң үүлүнүң кирэжикчилериниң концерт, шиитпирлер көргүзер чоруунга саанчы Х. Докпак, садыгжылар Марта, Шивит Байыр-оолдар, Т. Сериң эң идеткейлиг киржип келгени мактанчыг. Олар көдээ чонга чеже-даа концертти көргүскен, хөй-ниитиниң массалыг ажылынга үргүлчү киржири, делгелге организастаары чаңчыл алган.

Ш. КАДЫР-ООЛ.

Чон негеп турар

Доора-Хем суурда харылзаа салбырының чанынга Тожу районнуң суур, турлаларының аразында аргышкан чорумал кижи бүрүзүн бо-ла көрүп болур. Ол хамаанчок ырак-узаактан келген аалчылар-даа тургулаар-ла. Албан-ажыл, амы-хуунуң кандыг чоруу турбазыл. Ол хамык кижилер өрү-куду харанып, кудумчулап эрткен машина бүрүзүн дозуп каап, чүгүржүп тургулаар. Оларны билир чамдык чолаачылар түвексингеш, артыкы кудумчулап азы хавак кыры-биле оя халдып чоруй баргылаар. Ынчангаш чорумал кижилер (аарыг-аржык-даа болур-ла ийнаан) барык хүнзедир, харын-даа хоидур машина көдеп элейтип кээр, чованчыы кончуг.

Бо удаада ийи колхозтан келгилээн, аразында өң-тала шинчилиг ийи аныяк оол почта эжиинде турлар. Олар база-ла өрү-куду көргүлеп, дыңнаалап каап турдулар (машина дирилезе, ону дозуп, салчып ыңай боорунга мырыңай белен хире).

Чамдыкта шынап-ла ийи буттан кедилиг хөлге тывылбайн баргылаар. Ий суурга чедир он ажыг километр, а Адыр-Кежиниге чедир он чыгыы километр. Кырган-чөнүк-даа, багажа-чүктүг-даа, чер четпес бертик-бежелдаа, чаш уругларлыг-даа кижилер турар. Ынчангаш кижилериниң душкан-на машина манап, берге байдалга таваржыл чорууру шынап-ла таарымча чок.

— Мурнунда автобус деп машина барда, магалыг-ла чүве болгай, уруглар. Оовус ам та канчан барган?—деп, «Совет Тыва» колхозтан келген даянгыыштыг кырган идегей аарак айтыртынды.

— Автобустуң хоочузу кирген, «эмнеди берген» диведиве, оон эоп келбес боор — деп, бир аныяк херээжен кижи кыжырый аарак баштактанды.

— Автобус орнунга самосвал деп машина кээр, амыр чүве диведиве—маңнап келгеш, боду-ла тө каапкаш баар—деп, үшкү кижи чугаалады.

Ийи чыл будунгаар районга бичежээк автобус келген. Колхозтар-биле район аразынга харылзаага ол ажыктыг-ла турган чүве. 1966 чыл төнүп турда, ук автобус шуут читкен.

Чаа, улуг автобус кээр дугайында чугаа тарай берген турган. Ол-даа сураг барган.

Суурлар аразынга аргыжар транспорт дугайында чонну негелдези улуг. Районнуң болгаш республиканың хамаарышкан албан черлери чоннуң бо негелдезинге сагыш салза чогуур.

Тожунуң район Совединиң күүсекчи Комитединиң даргазының оралакчызы эш Е. П. Соловьевка ол дугайын чугаалаарга, мынча дээр:

— Автобус кээри кандыг-ла болду. Оон орнунга грузовик-такси бээрин үстүү черлер аазап турар, а чогум ынчан-мынчан кээр деп чугаалаары берге.

— Такси-грузовик-даа бол хамаан эвес, чер чедип аар-ла хөлге болза, ол-ла ыйнаан—дишкен чугаалар ам тыптып келген.

— Районда чурттакчы чоннуң транспортка хереглели ол хире күштүг болуп турар-дыр. Бо айтырыгны шиитпирлээр үеди ам черле келген боор.

Д. КЫСЫГБАЙ.

Кыштагларны эргип көргеш...

Малчыннарның ажыл-ижи бергедаа, эң-не үнелиг болгаш хүндүлүгдаа. Олар ниитиниң байлаа болур арбын малды өстүрүп, Төрээн чуртка хөй эзти, дүкту бүдүрүп берип турар. Оларның күш-ажылы ажыктыг база эргим болуп турар.

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң Кара-Булунда чурттап турар элээн каш малчыннарынга күзенчиг аалчылар агитатор, садыгжы, эмчи чеде берген. Малчын бүрүзү социалистиг хүлээлгени тус-тузунда алгылаан, аразында чарыштыг болганнар. Оларның чурттап, ажылдап турары мурнукузундан эки-даа, көдүрлүүшкүнүүг-даа болган. Чаңгыс чижек. Хойжу Тулуш Аратынаның күш-ажылчы чедиишкини аалчыларны өөрткен. Ол кадарчы хой малды малдаанындан бээр хөй янзы аргаларны шиңгээдип алган, ону билдиг ажыглап турар. Оон төрүүр хою 365 баш, херек кырында төрээни 341 баш, оон четче камгалап алган чаш хураганы 360 ажа берген.

Районнуң ажыл-агыйларында шак ынчандыр карак-кызыл, чүткүлдүг ажылдап турар мурнакчы хойжулар хөй. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хойжузу М. Артааны, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң хойжулары Донгак Санчыны, Александр Сундуй-оолду болгаш өскелерни-даа адап болур. Хойжу бүрүзүнүң шак ындыг күш-ажылчы чедиишкиннери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга төлептиг белек болуру чугаажок.

Өске бир угже, тодаргайлаарга Ак-Даг, Ак-Хем, Кызыл-Даг малчыннарынга агитатор, кижи эмчизи, садыгжы база чораан. Оларның чораны «Найырал», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның хойжулары кышты хүр, менди ажып турар.

Хойжу Сат Дажы кышты эки ашкан. Оон амгы байдалы база-ла эки түннелди көргүзүп турар. Кажааның көржецин хооргаш, кодандан биче ырак, хүннээректиг ийи черде чурумнуг чыый салган. Чаш хураганны, оон элээдизин база өзүп доруга бергеперин аңгы-аңгы чадагай кажаага тургузуп, хүн чылыг турда, даштыгаа үндүрүп чемгерип, ажаап турар. Мал чеми четчири-биле бар. Даглар шуут-ла карара берген, одар элбек. Бо малчын 335 төрүүр хойлуг, төрээни 308 баш, оон 310 хураганны менди камгалап алган. Эш С. Дажы эрткен чылын үүс башка онаштыр 95 хураган, бир баштан 2,5 кг дүк алыр дээн хүлээлгезин ажыр күүсеткен. А бо чылын 98 хураганны, 2,5 кг дүктү алыр хүлээлгелиг, ону база-ла ажыр күүседириңге бүзүрелдиг.

Малчын эш Дажы шын негелдени тургузуп келген, ынчалза-даа удуртукчуларның аазаашкыны боттанмайн турары хомуданчыг. Кадарчы ам бичежек, эрги, чавыс бажында, оон дузалакчылары өглерде чурттап турар. Аңаа эки шынарлыг чуртталга бажының тударын планнап көргенин хойжу дыңнааш, кончуг өөгээн, ынчалза-даа аазаашкын куруг эртип, чылдан чылче шилчип келген. Оон хоюнуң кажаазын солун азы экижидип бээри негеттинип турар, ол дээрге, эрги кажаа болуп турар. Ынчангаш «Найырал» совхозтуң дирекция чери малчынның негелдезин хандырар өй келген.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң эрткен чылдың хураганнарын малдаан кадарчылары эштер М. Шадып, М. Хураган-оол, М. Дадарыкпай, молдургалар кадарчызы К. Дондук-оол болгаш өскелерниң-даа байдалы эки, кышты хүр, менди ашканнар. Ындыг болза-даа малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазынче, хандырылгазынче «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң удуртукчулары, ылангыя ында ажылчын кооперациязы кичээнгейни салза чогуур. Чамдык малчыннарда суг чедишпейн турар, автолавка кончуг ховар барын турар. Малчын бүрүзүнде «Альпинист» бар дизе чазыг болбас, а оон батереязы чогундан радиодан солун медээлер дыңнавастаан. Чамдык хойжуларның чагыдылгалары ай болгаш азы айда ийи-ле катап четкилээр. Дүвүрен бажы деп черде малчыннарның улуг кажаазының адагаштары ийленгилей берген, бир эвес черниң эрип, хүннүң улам чылып турарын барымдаалаар болза, кажааның серизи хенертен дүжүп, озал-ондакка таваржып болур хире. Оон негелдези турган, ынчалза-даа кым-даа барып көрбээн.

Эмчи эш А. Ондар малчыннарга ёзулуг-ла хүлээп алышкынны кылып, ажыктыг сүмелерни берип, кижи бүрүзүнге чугула эмнерни бергилээн. Аныяк садыгжы 28 рубльдиң бараннарын ап чораан, оон орулгазы 25 рублей болган, чүгле оттар, таакпылар арткан.

— Ыраккы малчыннарга чедип, бараан садыглаар чоруккa бир-ле дугаар киржип турарым бо. Дыка-ла солун, эки-дир, мээң баштайгы үнүүшкүнүм улуг өөредилге болду, моон соңгаар чоруур апарзымза бараанны моон-даа көвүдедир алыр мен—деп, садыгжы Г. Домажакова чугаалаан.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем бригадазының Достееке болгаш Кызыл-Дашта малчыннары ол хүн Илья Моховтуң удуртканы агиткультбригаданың киржикчилериниң солун концертин көргеннер.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар айда ийи удаа болур малчыннар хүнү чамдык черлерге ынчалдыр эрткен.

Д. АРАКЧАА.

Делегей студентилериниң эвилелиниң конгрези

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Делегей студентилериниң эвилелиниң IX конгрези МАР-ның улустуң Улуг хуралының хуралдаар залынга март 26-да байырлалдыг байдалга ажыттынган.

Конгрессти ажытпышаан, Делегей студентилериниң эвилелиниң чиңгине секретары Нури Абдель-Раззактың чугаалааны: бо конгресс хүн чурумунда тургустунган чугула айтырыглардан аңгыда, америк агрессияга удур вьетнам улустуң демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш детнимчениң дугайында, бүгү делегейниң улустары болгаш студентилери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының дугайында айтырыгларны база чугаалажып көөр.

Конгресстиң ажыдыышкынынга чүве чугаалаан Мооллуң революстуг аныяктар эвилелиниң ТК-ның бирги секретары Ч. Пурэвжав конгресстиң делегаттарынга болгаш аалчыларынга Мооллуң бүгү оолдар, кыстарының өмүнээзинден изиг байырны чедирген.

МАР-ның улустуң Улуг хуралының Президиумунуң даргазы Ж. Самбу делегейниң депшилгелиг студентилериниң төлээлекчилеринге чүректиң ханызындан байырны чедирген. Ону конгресстиң делегаттары болгаш аалчылары чылыы-биле уткаан.

Конгресстиң ажыдыышкынынга Делегей студентилериниң эвилелиниң президентизи З. Вокроуглицкий чүве чугаалаан, IX конгресстиң сорулгаларын тодарадып, Делегей студентилериниң эвилелиниң ажыл-чорудулгазынга доктааган.

ПОЛЬША. Дайын соолундеги чылдарның иштинде Гданьның судноларын тудуунуң заводу 1900 муң ниити тоннажтыг 430 ажыг садыг болгаш балыктаар судноларны тудуп, ажыглалга киирген. Ол судноларның элээн кезии ам Европа, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының туктары-биле далайларда болгаш океаннарда чоруп турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар Гданьның судноларын тудугжуларының тутканы «Федор Гладков» корабль.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

1.736 америк самолётту андара аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалал кезектери март 26-да Хатэй биле Хоабинь можуларның агаарынга үш америк самолётту аңдара аткан.

Вьетнам информация агентилелиниң дамчытканы-биле алырга, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарның ниити саны 1.736 четкен.

Джаксон-Смит Фритаунче ужудуп үнүпкен

ЛОНДОН. (СЭТА). Сьерра Леонениң национал чаартылганың чөвүлелиниң чаа баштыңы подполковник Эндрю Джаксон-Смит Лондондан Фритаунче ужудуп үнүпкен. Лондонга тускай шериг куруаунга ол өөренип турган.

Сьерра Леонеде эрге-чагырганы бөлүк шериг офицерлериниң эжелеп алган соонда национал чаартылганың чөвүлелиниң даргазынга томуйладыр дээн подполковник Эмбруоз Генда Нью-Йорктан төрээн чуртунче орук аайы-биле Лондонга чедип келген үезинде Сьерра Леонениң шериг чазааның баштыңынга Джаксон-Смитти томуйлаан дугайында дыңнадыг Фритаундан келген.

Подполковник Генда Джаксон-Смит-биле кады ол-ла самолёт-биле Лондондан Фритаунче ужудуп үнүпкен.

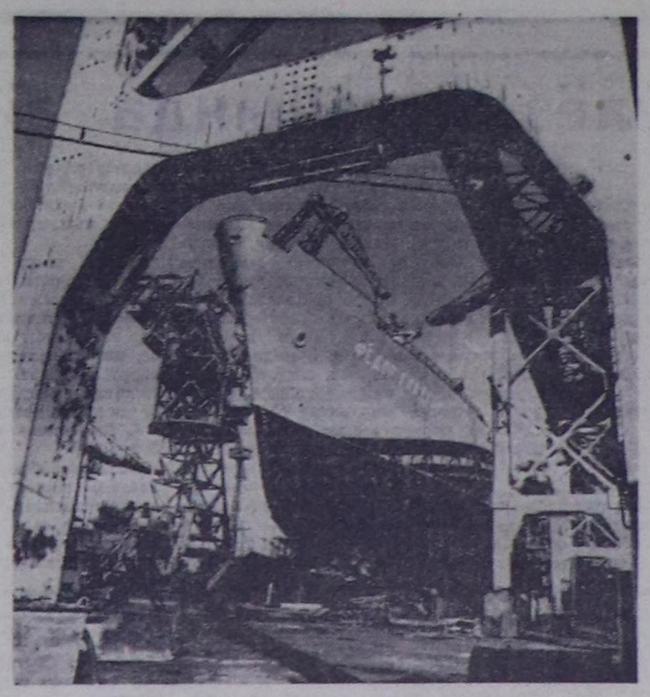

СЬЕРРА ЛЕОНЕДА БАЙДАЛ

ФРИТАУН. (СЭТА). Сьерра Леонениң чаартылганың национал чөвүлели чуртта бүгү хоойлу болгаш административтиг эрге-чагырганы бодунуң холунга алган. Сьерра Леонениң чаңгыс палаталыг парламентизин — төлээлекчилер палатазын дужурген.

Чаартылганың национал чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Уильям Линиң ат салган тускай медеглелинде чугаалап турары болза: бо хемчегларни «чурттуң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын» барымдаалаан алган. Сьерра Леонениң 1961 чылдагы конституциязынга чогуур өскерилгелерни киирер, ол өскерилгелерни ёзугаар чуртта хоойлудурум-даа база администрация-даа талазы-биле бүгү эрге-чагырга чаартылганың национал чөвүлелинге хамааржыр.

Тускай дыңнадыгларны ёзугаар алырга, чурттуң премьер-министриниң секретары турган Питер Тэйкерни чаартылганың национал чөвүлелиниң чиңгине секретарынга болгаш хамааты албан чериниң эргелелиниң баштынынга томуйлаан. Тэйкерни томуйлаан дугайында дыңнадыгда демдеглеп турары болза, Альберт Маргаанны чазаанга күүседип турган ол-ла хүлээлгелерин Тэйкер херек кырынга күүседир апаар.

Сьерра Леонениң шериг чазаан 1967 чылдың март 27-ден эгелээш национал чаартылганың чөвүлели деп адаар.

Антисоветчи өнчүк-чөңгээлер үргүлчүлеп турар

ПЕКИН. (СЭТА). Март 26-да хүннүң ийиги чартыында хоорай чанында «Ихэюань» парктың районунга цинхуа университеттиң «цзинганшань» дээр хунвэйбинчи отрядының туржок оолдары бөлүк совет дипломаттар чораан автомашинаны дозуп, доктаатканнар. Автомашинада элчин чериниң дугаарлыг демдээ бар. Алды чартык шактың дургузунда совет дипломаттар калчаарап барган оолдарның бүзээлээшкининге туруп келгеп. Совет дипломаттарниң чугаалап турары-биле алырга, ол бүгү үениң иштинде албан ёзузунуң кыдат эрге-чагыргаларның чаңгыс-даа төлээлекчизи машинаны дозуп доктаатканының чылдагаанын илередири-биле машина чанынга безин чоокшулаваан.

Ол хулиганчы үш-үдүрүм кижилер «КУР-нуң тускай догуннаашкынын үрээн» дээр хоозун чүве-биле совет дипломаттарны буруудадып турганнар. Машинадан үнгеш, «буруузун миниирин» совет дипломаттардан олар негеп турган. Ол машинага бир херээжен кижи база чораан. Хунвэйбиннер машинадан күш-биле үндүр сөөртүр бис дижип, совет кижилерге кыжаныр, машинаны аңдара тыртта-рын оралдажып, ыяш, даш-биле какылап, чудуруу-биле шашкылап турган. Машинаның кырынче үнүп, оон эт-херексел салыр черинче кирип, машинаның дугуйларының адаанга даштарны салган.

Хунвэйбиннерниң кара туразында аажылап турган черинге ыыткыр чугаалаар радиону эккелген, цинхуа университеттиң машиналары четкилеп келген. Аңаа турган полицейжи цинхуа университеттиң хулиганнарының кара туразында аажылаашкынын чайладырының орнунга, харын оларга дузалажып, ыыткыр чугаалаар радиону тудуп алгаш турган.

Бо бүгү СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың адрезинге антисоветчи алгы-кышкы болгаш кыжаныышкын-биле капсырлажып турган.

ССРЭ-ниң КУР-да элчин чериниң консуль килдизиниң ажылдакчылары хунвэйбиннериң калчаарап турган черинге чедип келгеш, машинаны чүге дозуп доктаатканын полицейжиден айтырган. Машинага хамаарыштыр кандыг-даа негелделер чок, ынчалза-даа совет дипломаттардан айтырар «айтырыглар» «революсчу аныяктарда» бар чүве деп, ол полицейжи харыылаан.

АРХИВ ДОКУМЕНТИЛЕРИ

Архив документилери кижи төрелгетеннің билиглериниң болгаш дуржулгаларының мөөнеттинген эртивеи болур.

Ындыг-даа болза чамдык кижилер архив дээрге херээ чок апарган түүлдерни кадагалаар чер ышкаш кылдыр билип турар. Ол мырыңай шын эвес бодал. Ынчаарга кижилер эрткен үеде болган кандыг-бир чугула түүлдүң, чижээ, кандыг албан азы бүдүрүлге черинге, кажан, кандыг ажыл кылып турганын шын. ыдар дээрге архивте ыңгаттынып чыдар материалдарны барымдаа кылып турарлар.

Делегейде бирги социалистиг күрүнени тургускан совет улуска политика, эртем, культура, төөгү болгаш ажыл-херек талазы-биле улуг ужур-дузалыг, эрткен үениң культурлуг тураскаалы болур архив материалдарын камгалап кадагалаарыңче Совет эрге-чагырга, бодунуң тургустунуп келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, улуг кичээнгей салып келген. Кижи төрелгетениң мөөнеп алган билиглерин ажылдавайн, чаа амыдыралды тургузуп болбас деп, В. И. Ленин чугаалаан.

Коммунистиг партия, Совет чазак революция мурнундагы үениң документалдыг материалдарын камгалаарының дугайында сагыш салбышаан, совет үениң документизин чыып, оларны эки кадагалап, ажыглаар талазы-биле ажылды эжижидерин улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар.

Совет күрүнениң документалдыг материалдарының дугайында сагыш салыышкыны Совет чазактың архив тургузуушкунунуң дугайында бирги хоойлузунда тодаргай илереттинген. «РСФСР-ге архив херээн эде организаастаар болгаш төпчүдер дугайында» Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң декредин 1918 чылдың июнь 1-де В. И. Ленининиң адын салганы-биле үндүрген. Ол төөгүлүг хүннүң 50 чыл оюн совет архивчилер бүгү чурт-биле кады 1968 чылда демдеглеп эртирерлер. Ол декретте чугаалааны болза: «Кандыг-даа бижик-херекти, бижиглежилишкиннерни азы янзы-бүрү саазынарны чазак албан черлери Архив херээниң кол эргелелиниң бижимел чөпшээрели чокка уургаар эрге чок. Ону үрээнгери суд харыысалгазынга киирер».

Эрткен үениң үнелиг документилерин шуут узуткан чок кылыр чорук бистиң республикада чок. Ынчалза-даа архив документилери үрелип, чок болурунга чедип турар фактылар бар. Чамдык албан организация, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары боттарының албан черлериниң архивтерин подвалдарже, ажык складтарже, сарайларже, бажың серизиниң хостарыче кирер октагылап кааш, өлүшкка таварыштырып, довуракдоозунга бастырып турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарының архив материалдарын кадагалап турар чер—Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң чанында районнар аразының архиви мурнунда ол райкүүскомнуң даргазы турган эш Дилгижектиң айтыышкыны-биле архив документилерин соок складче октапкан турарын чүү деп санаарыл? Ында күрүнениң өнчүзү, үнелиг муңмуң документилер үрелип чыдар.

Кызылдың школа-интернадының (директору эш Грудинина) кол бухгалтери эш Тупицын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында архив килдизиниң эртем ажылдакчызы-биле чугаалажып оргаш, мынча дээн:

— Саргарып калган, эзе-херек чок саазынар дугайында чүге хей-ле ыңай-бээр чүгүрүп турар сен? Олар чем дилевейн турарлар, чыткайлар-ла...

Күрүнениң өнчүзү болур архивти үстүнде абыкан эштер ышкаш көөр удуртукчулар бистиң республикада эвээш эвес.

С. В. Черноусов республиканың архив килдизинге бо-ла чедип келген, күрбанкының Тыва конторазының бижик-херээн канчаар эмгелеп-сескелеп кылза экил деп сүмелешкен чоруур. Ынчангаш ол албан черинде архивти үлегерлиг кылдыр тургускан. Кызылдың педагогика институдунда эш М. Б. Лузина ол черниң архивин база эки тургускан. Районнарда күрүне архивтериниң эргелекчилериниң иштинде Бии-Хем, Каа-Хем районнарда архив килдистериниң эргелекчилери эштер М. Дьякова, А. Поминова олар эки ажылдап турарлар. Олар районда албан организация чериниң архивтерин үчүн алгаш, документалдыг материалдарны эмгеледип турарлар.

Чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары боттарының архив материалдарын эмгеледип-сескелеп алырывыс ол дээш, архив документизи кадагалап болбас черлерге оваалап кааш, оон-биле соксап кааш турар. Чижээ, «Тыва тудуг» трезинин Дуаалаар бүдүрүлгелер комбинады (дир. ктору эш М. Емельянцев) ынчанган. Ында архив дугайында харыысалгалыг кижи чок. Ол ышкаш байдал Кызылдың даараныта комбинадында (директору эш С. Ведерникова), республика эмнелгезинде (эргелекчизи эш Н. Сизых), садыг-кооператив училищезинде (директору эш В. Сагаачы) бар бооп турар. Бо албан черлериниң удуртукчулары ажылчын, албан-хаакчыларын болгаш өөренікчилериниң күш-ажыл стажының, өөредилгезиниң дугайында дилеглеринге архив шынаылгаларын бээрилеп ойталаап, оларны ындыг документилер кирбээн дээш, күрүне архивинче чорудуп турарлар.

Албан организация черлериниң архивин харыылап турар чамдык кижилер боттарының архивтерин ажык чок, аная-ла узуткан кааптын болур аар-саар материалдар-биле бокталдырып алган турарлар. Ындыг чорукту республиканың харыызаа инспекциязинде (начальниги эш К. Лавринович), Бай-Хаактың районнар аразында архиви (эргелекчизи эш Маадыр-оол) болгаш өскелердаа болдуруп турар. Кадык камгалал министерствозунун, Коммунал ажыл-агый министерствозунун, «Тыва тудуг» трезинин архивтери таарымча чок черлерде кадагалаттынып чыдар болгаш ол албан черлери ажылчы чонларга архивтен шынаылга бээр ажылды багай организастап турар.

Республиканың албан организация, бүдүрүлге черлеринде, колхозтарында, совхозтарында документалдыг материалдарны эмгелеп чурумчудар талазы-биле ажылды дүргедедир сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдериниң область чөвүлелиниң президиуму бо чылдың февраль 6-да «Республиканың күрүне болгаш албан черлериниң архивтериниң ажылын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» каттышкан доктаалды хүлээп эп, бо чылдың май 1-ден август 30-ге чедир архивтериң хөөрүлдезин чорудар талазы-биле төп комиссияны тургускан. Бо көрүлдени чедишкиниг чорудары хамыктың мурнунда аная чер-черниң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш оске-даа хөй-ниити организацияларының калбак киржилгезинден хамааржыр.

Архивтериң хөй-ниити көрүлдезин чорудары— нарын болгаш харыысалгалыг ажыл. Мону чедишкиниг чорудары дээш улуг-даа, биче-даа организацияларның удуртукчулары, оларда хөй-ниити организациялары боттарынга көрүлде комиссияларын тургузуп, документалдыг материалдарны эмгелеп чурумчудар, даңылап, даараар ажылдарга ажылчын, албан-хаакчыларның аразындан активчилерни калбаа-биле киириштирер ужурлуг.

Эрткен үениң төөгүзүн хереченлеп турар болгаш амгы үениң ажыл-херээн демдеглеп турар кол шыгжавыр болур архив документилерин камныг кадагалаары — бистиң боттарывыска болгаш келир үеде бистиң салгакчыларывыска улуг ужур-дузалыг херек.

О. ШИРАП,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында архив килдизиниң эргелекчизи.

ЫРБАН

Дөрт чыл бурунгаар Ырбанны көрген кижи ам баар болза, ол мырыңай таныттынмас кылдыр өскерилгенин эскерип каар. Ында ам сес чыл школазы, эмнелге, клуб, библиотека, аалчылар бажыңы, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының үш магазини, харылзаа салбыры, столовая, гараж, электростанция, септелге мастерскаязы болгаш черле чүүү чок дээр. А чуртталга бажыңнарының саны мээң баштайгы чораанымдан бээр он ажыг катап көвүдээн.

Ырбанда ам ортумак болгаш дээди эртемниг эмчилер, башкылар, инженерлер, техниктер шупту каттыштыр бежен ажып турар. Чоокка чедир-ле эзэнзиргей чыткан тайга ортузунда совет интеллигентилерниң улуг бөлүү турлагжып чурттай берген. Оларның аразында «чалгаа тудуп чиген оран», «хайыраакан булуңу» дээн ышкаш анчыг сөстер чугаалап, химиренип турар чаңгыс-даа кижи чок.

Библиотеканың номчукчулары СЭКП-ниң Программазындан эгелээш, «Шерлок Холмстуң демдеглелдеринге» чедир сонуургаан номнарының барык шуптузун оон тып ап турарлар. Клубта баян, радиола болгаш эске-даа хөгжүм херекселдери бар. Аңаа кежээ баарга вальстар, фокстроттардан эгелээш, бо үениң чаа танцыларын танцылап турар. Мен эмнелге бажыңынга база чөрдүм. Ында анаа-ла бумба салырындан эгелээш, нарын кезиишкиннерни-даа кылып турар болду.

Ырбан — ам республикада ыяш белеткелиниң төвү апарган. Онон километр чазаглыг оруктар тайгаже кылыйтып үнген. Ооап күүлүг «Зилдер» үзүк-соксаал чок каржып-солчуп, маңнажып турар. А чогум тайгада ажыл-иш диңмиттиг хайыккан. Моторлуг хирээлерниң хырылаажы, ушкан ыяштарның чизилээри, тракторларның каргыраазы—Ырбан тайгазының хөгжүмү ол.

Суурнуң ишкээр талазындан Улуг-Хемниң бир адыры—Бии-Хемниң үстүү агымнары. Оон эриинде дагландыр оваалап каан чудук «тейлер» хүн бүрүде уламна бедип бар чыдар. Ында ажылыш база амыр-дыыш чок үргүлчүлеп турар.

Ырбанның хоочун чурттакчызы Бараан ирей-биле бичии када хөөрежиримге мындыг түүлдерни чугаалады: «Шаанда маңаа баштай тайгага ыяшты ужургаш, будуун аштааш, сүге-биле чөвүрээзин кылайтыр карттаар, оон сөөлүнде шанак-биле хем кыдыынче сөөртүп бадырар турган чүве. Ынчаар ажылдаарга шүүдү дыка улуг болгаш чылыш чогу мырыңай дендии, чаңгыс угда бадырар салды бөзин пат боорда четчелеп аар турдувус. А ынчан эң-не дидим болгаш дуржулгалыг лоцман беш кожугдан эртир сал бадырып шыдавас турган. Ол дээрге эки-ле дизе чүс кубометр хире ыяштыр ийин. Ам бистиң мында хүннүң-не муң кубометр ажыг ыяшты белеткеп турар-ла болгай.

Ында ам ыяшты ужурары, ам черже үндүр сөөртүү, хем кыдыынче бадырары, аңаа оваалай чыыры—бүрүн механизастаттынган.

Моторлуг хирээ туткан кижи ыяш дөзүнге ылаштап келген соонда үш минута бөзин четпес, чирс-ле дээр, дыт черде кээп дүшкен чыдар. Дараазында ыяш база-ла ындыг. Оон аңаа трактор чедип келгеш, чиңге сывырындактардан өрүп каан демир аргамчы-биле ушкан ыяштарның бажындан сыдыынааш төрепчилептер. Кашла минута болганда демги ыяштар машина оруунуң кыдыында, чүдүрер черде чыдарлар. Олар аңаа бээ үр болбас. Моторлуг хирээ каш хырылаан соонда чаа сөөртүп келген чудуктарның узун-ысказы бир дески апаар. Ол ам салдадырыпга бөлөн тудуг ыяжы-дыр. Оон соонда оларны тускай белеткеп каан эстакада кырынче чүүптарга боттары-ла машинага чүдүрлү бээр. Ырбан тайгазында ыяш белеткелиниң технологиязы ыскказы-биле ындыг. Бараан ирейниң чугаазы-биле мону деңнээш, ылгалдың улуун кижи кайгаар. Ынчан механизастаттынган ажыл чок турган, а ам хол-биле кылыр ажыл эвээнээн. Ыяш белеткелиниң хемчээли база дыка өскерилген. Бо чылдың чүгле марттың чээрби хонуунда 880 кубометр ыяшты үндүр сөөрткен. Ол планнаттынганындан 2200 кубометр ашкан-дыр. А шаанда бүдүн чыл дургузунда Ырбандан 1500 кубометр хире ыяшты салдадып, бадырып турган. Бөдүүн совет кижилерниң күш-ажылчы холдарының, болбаазыраңгай техниканың күчүшыдалының ачызында уйгузундан одунган тайгада чогуп-буттүүнүп турар улуг ажыл-үүленің хемчээлдери, темпилери ындыг.

Д. САРЫКАЙ.

СУМКАЛЫГ, АЪТТЫГ КИЖИ

Андрей Оруйгуевич Бавын-оол хоочун коммунист, пенсионер. Назыны улгады берген-даа болза, хөй-ниитиниң ажылынга идепхейлиг киржип, чоннуң хүндүткелин эдилеп чоруур.

Таңды районнуң «Элгес» совхозунуң малчыннарының чагыдылгазын, чагаа-бижиктерин чедирип, почтачылап ажылдап турар. Малчыннар оон адык адаастар, «сөөлгу медээлерниң чедиричизи» дижирлер. Чээрби ажыг коданнарда кадарчыларның солуннарын, журналдарын, чагаа-бижиктерин чедирип, оларның чорудар почтазын хүлээп ап, совхозта харылзаа салбырынга дужаап бээр.

Почта чедирип чорааш, совхозта чүү болуп турарын, ажыл-агыйда кандыг-кандыг чедишкиннер болганын малчыннарга чугаалап берип, оларның санал-оналдарын дирекцияга, парткома, профэвилел комитединге дыңнадып турар. Совхозтуң төөгүзүн, ажыл-агыйының сайзырап, хөгжүп келгениниң малчыннарга, совхозтуң ажылчыннарынга чугаалап берип чоруур.

Элгестиң харылзаа салбырынга эртежик чедип келген кижилер Андрей Оруйгуевич-биле баштайла мендилежип ужуражыр, ол демин-не чедип келген, малчыннарже баар почтаны эңнелеп апкан, кара сумказын долдур иштепкен, аъттанырынга белен болур. Кадарчыларже совхозтуң машиналары, автолавка үргүлүү чорун турар, а почтачы чеде машинага олурбас, сумказын дергилепкен, коданнарны кезээн, почтаны тараткан чоруур.

Чамдыкта машинага олурупкаш, малчыннарның почтазын чедирип турарын, совхозтуң дирекциязы, партком сумелээрге, эш Бавын-оол ымна дээр:

— Машина шупту коданнарны кезип чоруур эвес, баар дээн черинге четкеш, дедирээптер болгай, аъдым-биле почта чедирип турар коданнарымны эргип, малчыннарга сеткүүлдерни, солуннарны, чагаа-бижиктерни саадатпайн чедирип бээрин бодаар кижи мен. Бо онза чыл болгай, Улуг Октябрьның чартык чүс чыл ою, парлалга бүгү-ле чүвени номчукчуларга, чагыкчыларга чедирип турар, ындыг болганда чоннуң почтазын саададын болбас.

Өөште, Кызыл-Хаяда, Соякта, Аржаанда малчынкарны эргип, оларның чагыдылгазын эш Бавын-оол саадал чокка чедирип берип, оларның чорудар почтазын хүлээп алгаш, Элгесте харылзаа салбырынга дужаап турар. Малчыннар: «четтирдивис, Андрей Оруйгуевич» дижирлер.

О. ДАВАА.

Маадыр дириг

Орус хоорай Курскиниң чанында, 1943 чылдың чайында гитлержи эжелекчилер-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннар болган черлерде, Ольховатка станцияның чоогунда акы-дуңма хөөрүнүң кырында тураскаалды тургускан. Ол хөөрде өске-даа маадырларның алдын үжүк-биле бижээн аттарының аразында Сибирь чурттуг дайынчы лейтенант Виктор Бурчактың ады база бар.

Ынчалза-даа Виктор Иванович Бурчак дириг болгаш кадык, бөгүн Новосибирскиниң Сибсельмаш заводунда цех-план диспетчер бюрозунуң начальнити болуп ажылдап турар.

1943 чылдың июльда Орёл-Курск тулчуушкунга Бурчак батареяны командылап турган. Тулчуушкунга ол боду «Тигр» дээр үш танкыны чуура аткан. Аары-биле балыглаттырган. Дириг арткан хөй эвес батарейжилер Бурчак өлүрткен дээрзин командылаага илеткээн. Ынчалза-даа балыглаттырган соонда бүдүн чартык шак болганда Бурчак минин келген. Бурчак болгаш эжи дириг артканы хуулгаазын ышкаш чүве болган, батареяның туружун үр эвес үеде эжелээн гитлержилер бүгү балыглаттырганнары боолап өлүрген. Бурчакты база-ла боолап турганнар. Ынчалза-даа дайзынның октары оон үгле боргүнге дегилеп турган. Артиллеристер дүн дүшкүжеге чедир манап чыткаш, дүне када совет шериглериң турар черинге чедир үнген четкен.

Госпиталыга экиртир эмнээн соонда Бурчакты өске кезекче чоруткан. Викторнуң кады дайылдажын турган эштери оны өлүрткен деп саанаан. Оон ужурунда эрте-бурунгу Курскиниң чоогунда акы-дуңма хөөрүнде тургускан тураскаалда оон адын база бижээнге ол. Бо таварыдганы «Вечерний Новосибирск» солун бижээн.

(СӨТА).

Школаның спортчулары

Ырда киргеи Хемчик хемден школавыс ырак эвес. Башкылар болгаш өөренікчилер олче шагның дөрт эргилдезинде аян чорук кылып, агаарлап, эштип, конькилеп, балыктаары хей эвес.

Бистиң школаның өөренікчилери спортчу хеглээшкинге онза сонуургалдыглар. Эң ылаңгыя кышкы үеде конькилиг селгүүстээшкинге, маргылдааларга дыка ынактар.

Дыштаныр хүннерде ынак Хемчиннге ургулдаа, оолдар-даа конькилээринге шупту ынактар. Конькилеп билбестер ховар. Школада 30 ажыг, а суур өөренікчилеринде 20 ажыг коньки бар. 4—8 класстарның, өөренікчилери хостуг шактарда күш-культура башкызы комсомолчу Монгуш Дандар-оолдуң удуртуагазы-биле үргүлчү-ле маргылдааларны эрттирип, спорттуң янзы-бүрү хевирлериге нарын мергежилдерни чедип ап турарлар.

6 «а» болгаш 6 «б» класстарның аразынга болуп эрткилээн маргылдаалар хоккей талазы-биле элээн солун эрткен. Аваангыр, кашпагай талазы-биле 6 «а» класстың өөренікчидери школаның чемпиону болганнар. Оларның фото-чуруун тыртыргаш, школада «Спорт» деп стендиде аскан. 7—8 класстарның аразынга эрткилээн сөөлгү дош кырының маргылдаалары солун байдалга эрткен. Бо чорук школачыларны күш-культура болгаш спорт шимчээшкининче бүрүн хаара тутканы херечилеп турар.

Кышкы спорт сезонун хаап турда болган школаның шилиндек командазы-биле суурнуң аныяктарының командазының аразынга хоккей маргылдаазы онза солун эрткен. Аңаа К. Борис, Б. Данил, М. Красс, Д. Маадыр сугларны көрүкчүлер мактаан. Ол маргылдаага школа командазы типлээн.

Школачыларның спортка хандыкшылдыын аныяк башкылар Сат Чечек, Сарыглар Санчыт, Клара Ооржак болгаш Павел, Таисья Түлүштер база школаның күш-культура башкызы Монгуш Дандар-оол олар чедип алганын демдеглээри өөрүнчүг.

Күш-культураны болгаш спортту эжижидер хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш эллээн ажылдарны кылып чоруткулаан. Школада өөренікчилер класс-класс аайы-биле спорттуң янзы-бүрү хевирлеринде массалыг киржип турар апарган. Бо чылын школада теннистиг секциязын база организастаан, ында уруглар, оолдар күзелдии-биле киржип турарлар. Школада спорт талазы-биле чоргаарланыр шолбаннарывыс бо: 4 чыл улай чемпионнаан мөгевис Ооржак Коңгар-оол, шыдыраачылар В. Чимит-оол, О. Даңзы, чадаг чарыштың типлекчилери О. Төмүр-оол, Лида Соржу, М. Иван, В. Айыжы, Зоя Чоксум, Марина Папың, Б. Катя болгаш өскелер-даа хол, бут бөмбүүнге, стол теннизинге тергиннер.

Ам сорулга болза школага таарымчалыг спорт шолуң, оон херексели сагышка киир дерип тургузары болур. Ол дээрге Барыын-Хемчик районнуң Дөң-Терезин 8 чыл школазының бичии спортчуларының Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга уткуштур алган хүлээлгелери мындыг.

А. ДОПЧАА.

ДОШТА ЧАРЫШ.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотоэтюду.

Суурларның келир үези

Новое Атлашево. Ам дээрезиде Чувашиянның чуруунда чок ол суурну ынчаар адап турар. Бо болза келир үеде «Большевик» совхозтуң административтиг төвү-дүр. «Чувашгражданпроект» төлевилел институдунуң архитекторлары ол суурну саазынарда чогааткан. Новое Атлашево суур космонавт Андриян Николаевтиң төрээн суурундан 2—3 километр ырак Цивиль хемниң чурумалдыг эринге тургустунар.

Ынчаарга Новое Атлашево кандыг болурул?

«Чувашгражданпроект» институтуң кол инженери Аполлон Кузьминниң ПМА-ның корреспондентизинге чугаалааны болза:

— Совхозтуң үш муң көдээ ажылагый ажылчыннары суурга чурттаар апаар. Аңаа ажылчыннар чурттаар бирээзи-ле 16 квартиралыг ийи каът 47 бажыңнарны тудуп турар. Бажың бүрүзүнде бир өрээлдиг ийи, ийи өрээлдиг 8, үш өрээлдиг 6 квартиралары тудары көрдүнген. Квартираларда — газ, суг дамчыдылгазы, канализация, төп одалга бар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедир 300 кижи олурар олуттуг клубту, номчулга залдыг библиотеканы тудуп, ажыглалга киирер. Клуб-биле кожа—480 өөренікчилер өөренир школа. Аңаа магазиннерлиг болгаш столоваялыг садыг төвү, амыдырал хавдырылганың мастерскаялары, фельдшер-акушерка пунктузу, аптека турар. Администрацияның ийи каът бажыңынга агрохимлаборатория, харылзаа салбыры болгаш ажаалга кассазы турар.

Чуртталга бажыңнарының дужунда шөлге машина-трактор парыгы, орт депозу болгаш гараж, тараа, картофель болгаш погаа шыгжаар складтар тургустунар. Суурнуң бүгү бажыңнарын төп одалга чылыдар, а төп одалганың чанынга чылыг-парник ажыл-агыйын тургузары көрдүнген. Кыжын ол ажыл-агыйдан ногааларны хоорайның садыг магазиннеринче чорудар.

Новое Атлашево суурнуң төлевилели ам безин боттанып эгелээн. Ында бирээзи-ле он алды квартиралыг 8 бажыңнарны туткан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедир республиканың совхоз болгаш колхоз бүрүзү төп суурларын чаарты тургузарының төлевилелин алыр. Чоокку чылдарда Чувашиянның дөрт суурунуң бирээзи-ле хоорай хевирлиг болур.

(ПМА).

Шуптузу — Белоруссия дугайында

Белоруссияның национал энциклопедиязын үндүрери-биле Минскиде белеткеп турар. Оон хемчээли бирээзи-ле 75 парлаан ама 8 том.

«Белорусь Совет Энциклопедиязының» кол редактору Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Петрусь Бровканың медеглээни болза:

— Баштайгы белорусь энциклопедияга бистиң улузувустуң хөй үүе чылдыг төөгүзүн, экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле республиканың чедишкиннерин, Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустары-биле оон харылзаазын, делегей ареназынга оон ролүн болгаш турар черин илередип көргүзер.

Белорусь Совет энциклопедиязының бирги тому Октябрьның 50 чыл оюнда парлаттынып үнер.

(ПМА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

МАРТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Агаар бембүүнде уруг» 9.30, 11, 12.30, 2, «Килеңнээшкин» 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш чоон кижи» 10.30, 12.30, 2.30, «Ыдыктыг Иоанны ажып тиилээни» 4.30, 6.30, «Үш чоон кижи» 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 9.30, «Кырган черепаханың» капитаны» 11.20, 1.30, «Хасас-Арбакеш» 3.20, 5.20, 7.10 9.10 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Челээш» 11.15, 1.30, 3.15, 5, 8.50 шактарда.

Туберкулёз дугайында айтырыгга харыы

1. Өкпе аарыы ызыгуур салган дамчыттынар бе?

Өкпе аарыы ызыгуур салган дамчыттынмас. Уруг ижинге чорда аарыг иеден аңаа өкпе аарыы халдаар таварылга ковчүт хаая болгулаар; ынчан өкпе аарыының бактериялары уругнуң организминче үре савазын дамчыштыр халдан кирер. Ындыг болганда чаш уруг төрүттүүнен үезинде-ле өкпе аарыындан аарый берген туруп болур. Төрүмелинден өкпе аарыглыг уруглар черле назынының баштайгы айларындан калыр.

2. Өкпе аарыг кижи өглеп-баштанып болур бе?

Аарыг кижиниң бодунуң хуузунда ааскежиктиг болуру төп медерел системазынга чаагай салдарлыг болгаш оон ачызында аарыг экириичел эртер, ынчангаш ол кижиниң ниити байдалы эки турда өглеп-баштанып алырга аңаа дузалыг болган туруп болур. Ындыг болза-даа аарыг кедереп, кижиниң боду арып-доруп, кошкап, хөректен хан үнүп турар болза, өглеп-баштанырын аарыы намдагыже чедир соңгаарладып кааш, харын ылап эмнедир болза чогуур. Иштиг чорууру, божууру болгаш чаш уруг эмзирип азыраары организмниң улуг күжениишкиниг болурун негээр апаар, ону барымдаалааш, өкпе аарыг хөрээжен кижи өглеп-баштанырының дугайын ылап, шын дүүштүр бодаар ужурга таваржыр. Эмнедип турар эмчизи-биле сүмелешпейн, ындыг чугула айтырыгны аарыг кижилер шиитпирлевес ужурлуг деп чүве билдингир болгай.

3. Иштиг чорууурга өкпе аарыының кедерээринге кандыг салдарлыг болурул?

Өкпе аарыынга иштиг чорууурунуң салдарлыг болуру аарыг хөрээжен кижиниң кадыының ниити байдалындан, ол ышкаш өкпе аарыының хевириндан база хамааржыр. Аарыг кижиниң боду күдер шыырак, ынчаарга оон аарыы эмнеттиниң, сорбуландыр экирип бар чыдар шинчилиг болза, аарыг кижи өглеп-баштанып ап болур, оон эки божуп алыр болгаш уруун кадык кылдыр өстүрүп болур үндезиннер бар.

Аарыг кижи арып-доруп, халыыдаар ийикпе, хөрээнден хан үндүр чөдүртүүп турар. Өкпезинде улуг чыргалыг апарган болза, иштенгениниң баштайгы үш айында аборт кылдыртыр. Ындыг айтырыгны ол кижиниң эмнедип турар эмчизи кажан-даа болаа шиитпирлеп болур.

4. Кырганнар өкпе аарыындан аарып болур бе?

Улгады берген ийикпе кырый берген назылыг кижиге өкпе аарыы болгавчок-ла таварышкылаар. Улгады берген назылыг кижилерге өкпе аарыы айыылдыг эвес болгаш чөдүрүп чоруур кырганнар—чүгле хоочураан бронхит аарыг кижилер-ле болгай кылдыр чоннуң чамдык кезии шын эвес бодап чоруур болгай. Чедүл, дүкүүлүт, арган, хөрээнде аарышылыг чыргалыг ийикпе, өкпе аарыы кылдыр сагындырар өске-даа сезинчиг демдектерлиг, улгады берген назылыг кижилерниң эмчилерден барып дуза дилээри өкпе аарыын чогуур ой-шаанда илередип алырыга эргежок чугула болур. Чедүлдүг улгады берген назылыг кижилер чаш уруг-дарыг ажаап турар болгавда ол онза-ла чугула.

5. Өкпе аарыг кижи балык үзү ижерге ажыктыг бе!

Треска балыктың баарындан белеткеп кылыр балык үзү хөй витаминнерлиг, ында шөйүдүлерге шиңгээттиигир үстер база бар. Ынчангаш бодунуң семиин аарыг кижиге халалыг болган турда, балык үзү аңаа ажыктыг.

6. Өкпе аарыг кижи танцылап болур бе?

Өкпе аарыг кижиге тамчыктыг турар кылдыр эмчи айтыышкын бээр хире оон аарыы кедеревээн болза, аарыг кижи танцылап болур. Өкпе аарыглыг кижилер «харысырадыр», шаан төндүр танцылап үерде болбас; күш ийикпе, угаан талазы-биле кандыг-даа шагыраашкын аарыг кижиге үгле хора халдадыр. Танцылаарыга таваржыр байдал база онза ужур-дузалыг. Танцылаар зал ишти ышкамнанчыг болгаш ышталдыр таакпылап каапкан турар болза, ындыг черге өкпе аарыг кижи турарга таарышпас—ындыг кижи арыг чаатай агаар тынар ужурлуг. Агаар-бойдус эки турда, арыг агаарга ийикпе, эки салгынадыш каан оран-сава иштинге танцы организастаарга хамыктан дээре таарымчалыг болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчуу, балын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспонденталер база совет тургузуу болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчуу, 1). ТС—00318.